

OSMANLI'DA ZİRAATİ MODERNLEŞTİRME SÜRECİNDE HALKALI ZİRAAT MEKTEBİ (1892-1928): KURULUŞU VE İDARİ YAPISI *

Volkan Çeşme**

Tanzimat'ın ilanından sonra Osmanlı Devleti'nde ekonominin geliştirilmesi amacıyla farklı politikalar izlenmiştir. Ekonomik canlanmanın öngörüldüğü bu politikalarda orman, maden ve Osmanlı Devleti'nin en önemli gelir ve geçim kaynağını oluşturan ziraat alanları başta gelmekteydi.¹ Aslında, Osmanlı Devleti ekonomik yönden ziraate dayalı bir devletti, ancak XVII. yüzyıldan itibaren giderek bu özelliğini kaybetmeye başlamıştı ve ihyası gerekiyordu. Özellikle ziraat alanında yapılacak olan yeniliklerle ekonomik gelişmenin sağlanacağı düşünülmekteydi. Diğer yandan XIX. yüzyılda hızla büyüyen Avrupa ekonomisi, giderek artan ölçüde ziraat ürün talebinde bulunmaktaydı. Dış kaynaklı bu neden, ekonomik gelişmeyi öngören Tanzimat sonrası yönetim anlayışıyla birleşince ziraat gelişmeye verilen önem daha da arttı. Ekonomik gelişme için ziraat politikasının değiştirilmesi gerekiyordu ve bunun için de öncelikle devlet kurum ve kadroları oluşturulmalıydı.² Bu durum, Tanzimat sonrası tarım politikasının ilk hedefi olmuştur. Oluşturulacak olan bu tarım bürokrasisi sayesinde ziraat üretim çeşitlendirilerek arttırılacak, özellikle dış talebe yönelik ziraat ürünlerin yetiştirilmesi teşvik edilerek dış ticaret dengesi sağlanacak, yerli sanayinin ihtiyaç duyduğu hammadde ihtiyacının yine yerli üretim ile karşılanacak ve ziraat araç ve teknikleri modernleştirilecekti.³

* Bu çalışma, 2011 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan "*Halkalı Ziraat Mektebi*" başlıklı yüksek lisans tezinin bir bölümünü ihtiva etmektedir. Tez süresince büyük emek ve gayretleriyle yanımda olan Sayın hocalarım Prof. Dr. Arzu Terzi ve Prof. Dr. Sevtap Kadioğlu'na teşekkürü borç bilirim. Adı geçen tez 12362 proje numarası ile İ.Ü. Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAP) tarafından desteklenmiştir.

** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilim Tarihi Anabilim Dalı doktora öğrencisi, volkancesm@gmail.com

¹ Donald Quataert 1800 ve 1900'lü yıllarda Osmanlı nüfusunun beşte dördünün tarımla uğraştığını ve geçimini topraktan sağladığını belirtmektedir. (Donald Quataert, "19. Yüzyıla Genel Bakış: Islahatlar Devri 1812-1914", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*, Ed. H. İncalcık – D. Quataert, c. II, İstanbul: Eren Yay., 2004, s. 961.) Bu oran, Osmanlı Devleti'nde ekonominin temel taşı tarımın oluşturduğunu yeterince açıklar niteliktedir.

² Tefik Güran ve Donald Quataert, oluşturulacak olan bu devlet kadrolarını *tarım bürokrasisi* ya da *ziraat bürokrasi* olarak adlandırmışlardır. (T. Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Eren Yay., 1998, s. 45; D. Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2008, s. 79.)

³ Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı...*, s. 45; D. Quataert, "Tanzimat Döneminde Ekonominin Temel Problemleri", *Tanzimat – Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu-*, Ed. H. İncalcık – M.

Bu amaca yönelik ilk girişim Tanzimat arefesinde, 1838 yılında Hariciye Nezareti'ne bağlı olarak bir Ziraat ve Sanayi Meclisi'nin kurulmasıyla başlar. Birkaç ay sonra bu meclisin adı Meclis-i Umûr-ı Nâfia olarak değiştirilmiş ve meclis, 1839 yılında Hariciye Nezâreti'nden alınarak, o yıl kurulan Ticaret Nezâreti'ne bağlanmıştır. İki yıl boyunca Ticaret Nezâreti içerisinde faaliyet gösteren ve bir ziraat mektebi kurulması için çaba sarf eden meclis, amacına ulaşmadan ne yazık ki 1841 yılında kaldırılmıştır.⁴

Meclis-i Umûr-ı Nâfia'nın 1841'de kaldırılmasından sonra, bu alanda oluşan boşluğu doldurmak için 1843 yılında Ziraat Meclisi kurulmuştur. Maliye Nezâreti bünyesinde kurulan meclis, daha sonra Ticaret Nezâreti'nin bünyesine katılmıştır.⁵ Ziraat Meclisi'nin görevleri arasında ziraî üretimi arttırmak, dış ticaret dengesini sağlamak ve halkın refah düzeyinin yükseltilmesi için inceleme ve araştırma yaparak çeşitli önerilerde bulunmak vardı.⁶ Bu amaçla eyalet ve sancaklara, o yörenin ziraî kapasitesini değerlendirmek ve ekonomik alanda gelişmesini sağlayacak çalışmaları araştırmak için Ziraat Müdürleri gönderilmiştir. Bu müdürler bahsedilen konularda çalışmalarda bulunarak, ziraî üretimin artırılması amacıyla Ziraat Meclisi'ne öneride bulunacaklardı.⁷

1846 yılında ziraat bürokrasisinin artık oluştuğu ve ziraî alanda gelişmeleri sağlamak için nezâret düzeyinde çalışmaların yapılabileceği düşünülmüş olacak ki, müstakil bir Ziraat Nezâreti kurulmuştur.⁸ Ancak kurulan bu nezâret uzun ömürlü olmamış ve dört ay gibi kısa bir süre sonra Ticaret Nezâreti ile birleştirilmiştir. Bu birleşme için gösterilen neden, Ziraat Nezâreti'nin girişeceği çalışmalar için büyük miktarda para gerektiği, buna karşılık sağlanacak olan faydanın kendini uzun vadede göstereceğidir. Bu durumda Ziraat Nezâreti'nin müstakil bir nezâret olarak kalmasının gereksiz

Seyitdanlıoğlu, Ankara: Phoenix Yay., 2006, s. 479-482; Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, İstanbul: İletişim Yay., 2005, s. 239.

4 Meclis-i Umûr-ı Nâfia hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Aziz Tekdemir, "Ticaret Nezareti(1839-1876)", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 90-98.

5 Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reformu...*, s. 87; T. Güran, "Tanzimat Döneminde Tarım Politikası", *Tanzimat -Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu-* Ed. H. İnalçık – M. Seyitdanlıoğlu, Ankara: Phoenix Yay., 2006, s. 513.

6 Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı...*, s. 45-46.

7 Tekdemir, *a.g.t.*, s. 101-112; Özkan Keskin, "Orman ve Ma'adin Nezâreti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005, s. 54-55.

8 Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, İstanbul: Eren Yay., 1993, s. 139; *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, I. Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938, s. 90.

olduğu ve Ticaret Nezâreti'ne bağlanarak, bu nezâret içinde bir idare olarak faaliyet göstermesinin daha uygun olacağı düşünülmüştür.⁹

1858 yılında Umûr-ı Nâfia Nezâreti'ne bağlı olarak Osmanlı Devleti'nin altyapı işleriyle ilgilenmesi için teşkil edilen Meclis-i Maâbir üyeleri arasından, 1863 yılında 3 kişilik bir Ziraat Fırkası kurulmuş ve ziraat işleri bu komisyon tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Ziraat Fırkası'nın başlıca görevleri tarımın geliştirilmesi ve bu yöndeki tekliflerin değerlendirilmesi, ticarî değeri yüksek tarım ürünlerinin üretiminin teşviki ve son olarak da üretimi teşvik edilen bu ürünlerin üretim ve ticaretini içeren istatistiklerin tutulmasıydı.¹⁰

1868 yılında ise ekonomik kalkınma ile ilgili işleri yürütmek için Nâfia Dairesi kurulmuş, ziraat gelişmeyle ilgili konular ve bu kapsamda verilecek imtiyazları görüşme görevi bu daireye verilmiştir.¹¹

Nâfia Dairesi'nin kurulmasından sonra ziraat alanında yaşanan bir başka gelişme ise, 1876 yılında kurulan Ticaret ve Ziraat Cemiyetleri'dir.¹² İstanbul ve taşrada kurulan bu cemiyetlerde, yörenin önde gelen ziraatçi ve tüccarları arasından seçilen kişiler maaşsız olarak çalışmışlardır. Cemiyetlerin görevi, buldukları bölgenin tarımsal koşulları ve ziraat durumuna dair raporlar hazırlayarak bunları İstanbul'a iletmektir. Bundan dört yıl sonra yani 1880 yılında, İstanbul ve taşrada bu kez Ziraat Odaları'nın kurulması kararlaştırılmıştır. Donald Quataert bu durumu, Ticaret ve Ziraat Cemiyetleri'nin planlama aşamasından ileri gidemediği, bu yüzden de Ziraat Odaları açılarak faal bir kurumun oluşturulmak istenmesine bağlamaktadır.¹³ Ziraat Odaları'nın daha faal olarak çalıştığını ise, Ziraat ve Sinaat Tercüme-i Fünun Odaları Mecmuası'nın yayımlanmış olmasından anlamaktayız.¹⁴

1892 yılına gelindiğinde ziraat işlerinin, o tarihe kadar bünyesinde yürütüldüğü Ticaret ve Nâfia Nezâreti'nden alınarak, açılması planlanan Ziraat Nezâreti'ne aktarılması kararlaştırılmıştır. Osmanlı Devleti tebaasının askerlikten sonraki en önemli uğraşının ziraat olduğu belirtilmiş ve tesis edilmiş olan ziraat okulları, numune çiftlikleri ve numune tarlalarının açılacak olan

⁹ Akyıldız, *a.g.e.*, s. 140; Tekdemir, *a.g.t.*, s. 39-40; *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, s. 90.

¹⁰ Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı...*, s. 46.

¹¹ Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı...*, s. 46-47.

¹² Ticaret ve Ziraat Cemiyetleri Teşkiline Dair Tezkire-i Sâmi, 11 Rebiülevvel 1293, *Düstur*, 1. Tertip, c. 3, s. 470.

¹³ Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reformu...*, s. 79.

¹⁴ Sevtap Kadioğlu, "Ziraat ve Sinaat Tercüme-i Fünun Odaları Mecmuası Üzerine Bir İnceleme", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. V, sayı 2, 2004, s. 39-60.

Ziraat Nezâreti'ne bağlanması istenmiştir.¹⁵ Bunun sonucunda, Tanzimat ile beraber ekonomik gelişmenin üç önemli alanı olarak görülen orman, maden ve ziraat ile ilgili işleri yürütmek üzere 7 Şubat 1893 tarihinde Orman ve Maadin ve Ziraat Nezâreti adı altında bağımsız bir nezâret kurulmuştur.¹⁶ Ziraî bürokrasinin oluşumunu tamamladığı anlamına gelen bu nezâretin başına, Duyûn-ı Umûmiye eski müdürü Selim Melhame (öl.1937?) getirilmiştir.¹⁷ Aynı yıl Ticaret ve Nâfia Nezâreti içerisinde kurulan Ziraat Heyet-i Fenniyesi de, Orman ve Maadin ve Ziraat Nezâreti'ne bağlanmıştır.¹⁸

Ziraat işleri 1893 yılından 1911 yılına kadar Orman ve Maadin ve Ziraat Nezâreti içerisinde yürütülmüştür. 1911 yılında ise bu nezâretin kaldırılmasıyla birlikte Ticaret Nezâreti'yle birleştirilmiş ve Ticaret ve Ziraat Nezâreti haline getirilmiştir.¹⁹

Osmanlı Devleti'nde ziraat okullarının açılması

Tanzimat'la birlikte gündeme gelen sanayi-ziraî ürünlerinin yetiştirilmesinin teşviki ile tarım âlet ve tekniklerinde modernleşme düşüncelerine paralel olarak, ürün yetiştirecek ve tarımda modern âletleri kullanacak kalifiye ziraatçi yetiştirmek amacıyla okullar açılmıştır. Buna ilişkin ilk örnek Yeşilköy civarında bulunan Ayamama Çiftliği'nde, 1848 yılında açılan Ziraat Tâlimhânesi'dir.²⁰ Açılan bu okul aynı zamanda, Osmanlı

¹⁵ 30 Receb 1309 (29 Şubat 1892) tarihli hususi maruzat üzerine sadır olan irâde: BOA, Y.PRK.BŞK., nr. 25/41.

¹⁶ Keskin, *a.g.t.*, s. 57; Erkan Tural, "Osmanlı Orman ve Maâdin ve Ziraat Nezâreti'nde Bürokratik Reform (1908-1914), *İst. Üniv. Edebiyat Fak. Tarih Dergisi*, sayı 48 (2008/2), İstanbul 2009, s.87.

¹⁷ Keskin, *a.g.t.*, s. 57; Beyrut'taki Marunî bir sarrafın oğlu olan Selim Melhame, genç yaşta geldiği İstanbul'da birçok devlet kuruluşunun alt kademelerinde çalıştıktan sonra, yükselmenin en emin yolunun Saray'dan geçtiğini fark etmişti. Sarayın hafife kadrosuna dâhil olmakla başlayan yükselişi, Orman ve Maadin ve Ziraat Nâzırı olmasıyla en üst seviyeye ulaştı. Selim Melhame, II. Abdülhamid'in güvendiği kişiler arasında yer almaktaydı. Bu sebeple kendisine Orman ve Maadin ve Ziraat Nâzirliği dışında başka görevler de verilmişti. Örneğin Hazine-i Hassa Nezâreti'ne bağlı olarak kurulan Yıldız Porselen Fabrikası'ndan da sorumlu nâzir idi. Bu görevini fabrikanın faaliyete geçtiği 1894 yılından, II. Meşrutiyet'in ilanına kadar sürdürmüştür. Melhame, II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Avrupa kaplıcalarına gitmek için izin istemiş, ancak gelecek cevabı dahi beklemeden 29 Temmuz 1908 tarihinde yurt dışına çıkmıştır. (Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, Çev. Ayda Erbal, İstanbul: İletişim Yay. 1995, s. 179-180; Keskin, *a.g.t.*, s. 57-61; Sinem Serin, "Yıldız Çini/Porselen Fabrikası", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 34-35.)

¹⁸ Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reformu...*, s. 89.

¹⁹ Keskin, *a.g.t.*, s. 61.

²⁰ Sevtap Kadioğlu, "Osmanlı Döneminde Türkiye'de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve "Tedisat-ı Ziraiye Nizamnâmesi", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, sayı 8, 2005, s. 240-241; Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, c. I, Ed. E. İhsanoğlu, İstanbul, 1999, s. 332-333; Seval Arıpınar, "XIX. Yüzyılda Ülkenin Tarım Sorunlarına Eğilme Hareketleri ve "Halkalı Ziraat Okulu'nun Açılışı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın*, c. 6, sayı 36, Eylül 1970, s. 53; Mehmet Ali Yıldırım, "Osmanlı'da İlk Çağdaş Zirai Eğitim Kurumu: Ziraat Mektebi (1847-1851)", *OTAM*, sayı 24, Eylül 2008 (Ankara 2010), s. 223.

Devleti'ndeki ilk meslekî-teknik eğitim okulu olma özelliğini taşımaktadır.²¹ Bu okulun kuruluş amacı pamuk ziraatinde gelişmeyi sağlamak ve o dönemde Yedikule'de bulunan Bez Dokuma Fabrikası'na iplik üretmek için, hammaddeyi (pamuğu) yetiştirmektir. Kurulan bu okulda, öğrencilere hem teorik hem de pratik eğitim verilmiştir. Ziraat Tâlimhânesi için pamuk ziraatinin modern olarak yapıldığı Amerika'dan, Davis adında bir uzman getirilmiştir.²² Pamuk üretmek ve pamuk üretimini geliştirmek amacıyla kurulması düşünülen okul sadece bu konularla sınırlı kalmamış tarım, hayvancılık, matematik, coğrafya, kısmî olarak baytarlık, fizik,²³ bağcılık, ipekçilik, şeker üretimi, yol ve köprü yapımı gibi daha kapsamlı konularda da eğitim vermiştir.²⁴

Tahsil süresi altı yıl olarak belirlenen Ziraat Tâlimhânesi'nin öğretmen kadrosunda görülen ilk isim Davis'dir. Onun hâricinde öğretmen kadrosunda, Davis'in tercümanlığını yapmanın yanı sıra okulda öğretmen olarak da görev alan Ağaton Efendi²⁵, müdür göreviyle El-Hâc Bekir Ağa, Fransızca hocası Kranz, vekilharç Sait Ağa ve Kifork bulunmaktadır.²⁶ Eğitim vermeye başlamasından iki sene sonra Nafia Nezâreti'ne bağlanan Ziraat Tâlimhânesi, bundan bir sene sonra, yani 1852 yılında kapatılmıştır.²⁷ Kapatılmasında çiftliğin yerinin elverişsizliği, hoca sayısındaki yetersizlik, ders kitaplarının bulunmayışı, öğrencilerinin derslere hazırlanmamış olması, okulun tanıtımının az olmasından dolayı taşradan yeterli sayıda öğrencinin gelmemesi, çiftliklerde suistimallerin yapılması, öğrencilerin işçi gibi çalıştırıldıkları için bu okulu tercih etmediği gibi birçok neden gösterilmektedir.²⁸

²¹ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara: M.E.B., 1964, s. 80^k.

²² Yıldırım, *a.g.m.*, s. 223; Kadioğlu, *a.g.m.*, s. 241.

²³ Bu ders *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış* (1938) adlı eserde “hikmet” olarak geçmektedir (s. 192). M. A. Yıldırım makalesinde oradan alıntı yaptığı için bu dersi Felsefe olarak adlandırmıştır. bkz. “Osmanlı'da İlk Çağdaş...”, s. 230. Ancak kanaatimizce bu ders felsefe değil, içeriğinden de anlaşılacağı üzere Halkalı Ziraat Mektebi'nde de okutulan “hikmet-i tabiiye” yani fizik dersi olmalıdır. Bkz.

²⁴ Kadioğlu, *a.g.m.*, s. 241; *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, s. 20; Yıldırım, *a.g.m.*, s. 230.

²⁵ Krikor Ağaton, 1823 yılında Hasköy'de doğmuş ve 1868 yılında Paris'te hayatını kaybetmiştir. Ziraat eğitimi almak amacıyla 1840'ta Fransa'ya gitmiş ve Grignon Yüksek Ziraat Mektebi'ndeki eğitimini 1843'te tamamlayarak mezun olmuştur. Mezuniyetinin ardından Fransa, Belçika ve İngiltere'de bulunan çeşitli çiftliklere ve ipekböcekçiliği merkezlerine giderek pratik bilgisini arttırmıştır. 1847'de yurda dönen Krikor Ağaton, Ziraat Tâlimhânesi'ndeki görevinden başka 1856 yılında Yüksek Ticaret Encümeni üyeliğine ve 1866 yılında Postahâne Nâzırlığına tayin edilmiştir. (Kevork Pamukciyan, *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar-IV Biyografileriyle Ermeniler*, İstanbul: Aras, 2003, s. 8-9; Mahmut Akpınar, “Bir Tanzimat Bürokratının Portresi: Krikor Ağaton Efendi (1823-1868)” *Ege Üniv. Edebiyat Fak. Tarih İncelemeleri Dergisi*, sayı 28/2, 2013, s. 333.)

²⁶ BOA, İ.DH., nr. 213/12416.

²⁷ Yıldırım, *a.g.m.*, s. 223; Ali Akyıldız ise okulun açılış tarihini 1847, kapanış tarihini ise 1851 olarak vermektedir (A. Akyıldız, *a.g.e.*, s. 139).

²⁸ Rifat Önsoy, “Tanzimatta Üretimi Çağdaştırma Çabaları: Ziraat ve Orman Mektepleri”, *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi (12-15 Nisan 1999) Tebliğler*, derleyen H. Y.

Ayamama'da açılan Ziraat Tâlimhânesi'nin dört sene gibi kısa bir süre içerisinde kapanmasına yol açan nedenlerin fazlalığı bize, o dönemde ziraat mektebi açmak için uygun altyapının henüz oluşturulmadığı fikrini vermektedir. Yukarıda saydığımız nedenler göz önüne alındığında, bir ziraat okulu açmak için öncelikle hoca ve ders kitabı gibi temel eksikliklerin giderilmesi gerekmektedir.

Ziraat Tâlimhânesi'nin kapanmasının ardından, Vilâyet Islahhâneleri'nde ziraat sınıfları açılması ve bazı Islahhânelerde ziraat hocaları bulundurulması kararlaştırılmıştır. Ancak olumlu yönde bir ilerleme sağlanamadığından bundan da vazgeçilmiştir.²⁹

Ancak bütün bu yetersizliklere rağmen bir ziraat okulu açma fikri sürekli olarak gündemde kalmıştır. Abdülaziz'in tahtta bulunduğu (1861-1876) dönemde yaşanan girişim buna kanıt olarak gösterilebilir. 1870 yılında Küçükçekmece taraflarında, uygun bulunan bir yere ziraat okulu açmak ve okulun başına da Amasyan Efendi'yi³⁰ geçirmek amacıyla bir teşebbüste bulunulmuş ve hatta açılması düşünülen bu okulun ne şartlarda hizmet vereceği bir nizamnâme ile belirlenmiştir.³¹

Nizamname'de, yatılı olarak okula alınan ve 17 yaşından küçük olan öğrencilerin; çift sürmek, çapa yapmak, tohum ekip biçmek, harman sürmek, tereyağı ve peynir yapmak, hendek açmak ve ipek böceği beslemek konularında teorik ve pratik olarak eğitim alacakları belirtilmektedir. Bunların yanı sıra okul bünyesinde kurulacak olan uygulama çiftliğinde, tarım alet ve edevatının kullanımı hakkında da bilgi edineceklerdir. Öğrenciler öğrenimleri bittiğinde bir komisyon tarafından sınanacaklar ve sınavı geçenlere birer diploma verilecektir.

Ancak bu teşebbüs de olumsuz sonuçlanmış ve okul açılmamıştır. Okulun neden açılmadığı ile ilgili bir bilgi ne yazık ki mevcut değildir. Dönemin şartları göz önüne alındığında, okulun açılmamasındaki en büyük nedenin ekonomik sıkıntı olması muhtemeldir. Çünkü bu dönemde ekonomik

Nuhoğlu, İstanbul, 2001, s. 483; Osman Ergin, *İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye ve San'at Müesseseleri Dolayısıyla Türkiye Maarif Tarihi (Türk Maarif Tarihi)*, c. 1-2, İstanbul: Eser Matbaası, 1977, s. 567.

²⁹ Unat, *a.g.e.*, s. 80.

³⁰ Hagop Amasyan, 1825 yılında Amasya'da doğdu. 1849 yılında ziraat eğitimi almak için girdiği Grignon Ziraat Mektebi'ni 1852 yılında tamamlayarak aynı yıl Versailles'da bulunan Institut Agronomique'de (Ziraat Enstitüsü) yüksek öğrenime başladı. 1854 yılında Amasya'ya dönen Hagop Amasyan, babasının çiftliğini yönetmeye başladı. Paris'te tanıştığı Âli Paşa daha sonra Sadrazam olunca onun teşvikiyle 1865'te devlet hizmetine girdi. 1865-1868 yıllarında Bursa'da Fabrika-i Hümayûn ipek tezgahları müdürü, 1869-1871 yıllarında Selânik Ticaret Mahkemesi reisi, 1873-1878 yıllarında İstanbul'da mülki mahkeme üyesi olarak görev yaptı. 1878 yılında kurulan Ziraat Müdürlüğü'nün başına getirildi. Amasyan Efendi, görevini 1888 yılına kadar sürdürdü. (K. Pamukciyan, *a.g.e.*, s. 18-19.)

³¹ Gurre-i Şaban 1287 (Ekim 1870) tarihli Meclis-i Mahsus irâdesi: BOA, İMMS. nr. 133/5696.

sıkıntılar yüzünden devlet kurumlarının bütçelerinde kısıntıya gidildiğini, bazı benzer kurumların birbirleriyle birleştirilerek tasarruf edilmeye çalışıldığını ve hatta bazı kurumların faaliyetlerinin durdurulduğunu bilmekteyiz.³² Bunun dışında daha önce de belirtildiği gibi gerekli alt yapının mevcut olmaması da (örneğin ders kitabı gibi), okulun açılmamasında etken rol oynamış olmalıdır. Bununla beraber hazırlanan nizamnâmeden, bir ziraat okulu ve numune çiftliği açılması için gereken fikrî ortamın oluştuğu görülmektedir. Bu nizamnâmeyi muhtemelen Amasyan Efendi hazırlamıştır. Çünkü Amasyan Efendi Fransa'da ziraat eğitimi görmüş olup, nizamnâmede geçen "direktör" kelimesi, nizamnâmenin hazırlanışındaki Fransız etkisini göstermektedir.

Ziraat okulu açılması konusunda bir başka girişim, II. Abdülhamid (1876-1909) zamanında gerçekleşmiştir. Ahmet Mithat Efendi'nin bildirdiğine göre, II. Abdülhamid, cülûsunun ilk yıllarında çıkardığı bir irade ile kendi özel mülkü olan Maslak Çiftliği'nde bir ziraat okulu açmak istemiştir. Sonradan verilen bir kararla, dört yüz öğrencinin öğrenimine yetecek bir okul inşası ve öğrenciler için gerekli kitapların Türkçe'ye tercüme ve telifine başlanmıştır.³³ Ancak bu girişim de sonuçsuz kalmış olacak ki, bu tarihlerde açılmış olan bir ziraat okulu görememekteyiz.

Maslak Çiftliği'nde açılması düşünülen bu ziraat okulunun hayata geçirilememesinin en önemli nedeni de, yine alt yapı eksikliği olmalıdır. Özellikle okulda eğitim verecek olan hoca kadrolarının oluşturulmaması ve okutulacak olan ders kitaplarının yetersiz kalması, Ziraat Tâlimhânesi'nin açılmasından beri karşılaşılan başlıca sorunlardır.³⁴ Bu girişimin de başarısız olmasına karşın, ziraat okullarının kurulması sürekli olarak gündemde kalmıştır. Örneğin 1882 yılında ziraat, sanat ve ticaret okullarının, 1869'da yayımlanan

³² Önsoy, *a.g.m.*, s. 486. XIX. Yüzyılda, Osmanlı Devleti'nde yoğun bir şekilde görülen savaş ve iç karışıklıklar, hazineyi ciddi derecede sıkıntıya sokmuştu. Bu yüzyılın başından itibaren gittikçe artan milliyetçilik akımı ile de Osmanlı Devleti'nden kopuşlar başlamış ve bu nedenle de vergi gelirleri azalmıştı. Osmanlı Devleti, bu malf sıkıntıları aşmak için sık sık iç ve dış borçlanmaya gitmek zorunda kalmıştı. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Arzu Terzi, *Saray-Mücevher-Iktidar*, İstanbul: Timaş Yay., 2009, s. 21-32.

³³ Ahmet Mithat Efendi, *Üss-i İnkılap*, c. 2, Haz. Tahir Galip Serathı, İstanbul: Selis Kitaplar, 2004, c. 2, s. 42-43. Ahmet Mithat Efendi'nin de bahsettiği Maslak Çiftliği'nde bir ziraat okulu açma düşüncesi, 1876 yılında yayımlanan Ticaret ve Ziraat Meclisi'nin görevlerinin anlatıldığı karamâmenin üçüncü maddesinde belirtilen karar uyarınca hayata geçirilmek istenmiş olmalıdır. Çünkü, karamâmenin üçüncü maddesine göre; İstanbul'da teorik ve pratik olarak ziraat eğitimi veren bir okul ile baytarlık eğitimi veren bir okul açılacaktır. Yine aynı maddeye göre vilâyet merkezlerinde de birer numune çiftliği açılacaktır (madde 3) Meclis-i Ticaret ve Ziraatin Vezâif-i Esâsîyesine Dair Karamâme, *Düstur*, 1. Tertip, c. 3, s. 473-477.

³⁴ Ahmet Mithat Efendi *Üss-i İnkılap* adlı eserinde; Abdülmecid Han (1839-1861) zamanında eğitim konusunda çeşitli girişimlerde bulunduğunu, ancak Abdülmecid'in ölümüyle bu girişimlerin yarım kaldığı, onun selefi olan Abdülaziz'in de bu konularda yeterli çabayı göstermediğini belirtmektedir. Ahmet Mithat Efendi, bu dönemde, telif eserler ve yeni matbuat konularının önemsenmediği eleştirilerini haklı bulmaktadır. (Ahmet Mithat Efendi, *a.g.e.*, c. 1, s. 75-76.)

Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nde yer almaması eleştirilmiş ve Osmanlı Devleti'nde ihtiyaçlara cevap verecek şekilde bu okulların da açılması istenmiştir.³⁵

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra yaşanan bu teşebbüsler dışında, Halkalı Ziraat Mektebi'nin kuruluşuna (1892) kadar değişik şehirlerde onunla aynı statüde olmayan ama ziraat alanında teknik eğitim veren aşağıdaki okullar da açılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde açılmış olan ziraat okulları

	Açılış	Kapanış
Ziraat Tâlimhânesi	1848	1852
Edirne Hamidiye Ziraat Mektebi	1881	1884
Selanik Ziraat Mektebi	1887	1912
Bursa Ziraat Amelîyat Mektebi	1891	1928
Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi	1892	1928

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere bu okullar arasında Ayamama Çiftliği'nde dört sene eğitim vermiş olan Ziraat Tâlimhânesi'nden sonra, Edirne'de açılmış olan Hamidiye Ziraat Mektebi ilk sırada yer alır. 1881 yılında açılan bu okul ödenek ve hoca yetersizliğinden dolayı sadece üç sene açık kalabilmiştir.³⁶ Ardından 1887'de Selanik'te öğrenim süresi üç yıl olan bir ziraat okulu açılmıştır. Ziraat alanında teknik eğitim veren bu okul, 1910 yılında Halkalı Ziraat Mektebi gibi bir yüksek ziraat okulu şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Ancak 1912'de Selanik'in kaybedilmesiyle bu okul da kapatılmak zorunda kalınmıştır. Selanik'te açılan bu okulun ardından, 1891 yılında bu sefer Bursa'da bir Ziraat Amelîyat Mektebi açılmıştır ki bu okul da üç yıllık bir teknik eğitim okulu statüsündedir.³⁷ Bursa'daki bu okul dışında 1911 yılında Ankara, Adana ve Selimiye'de ziraat amelîyat mektepleri açılmıştır.³⁸ Bu okullar; 1884'de yayımlanan Büyük Halkalı Amelîyat Ziraat Mektebi Nizamnâmesi,³⁹ 1891'de yayımlanan Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizamnâmesi,⁴⁰ 1903'te yayımlanan Halkalı Ziraat ve Ormancılık

³⁵ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988, s. 111.

³⁶ Kadioğlu, *a.g.m.*, s. 243; "Dünden Bugüne Zirai Öğretimde Halkalı", *Ziraat Mühendisliği*, sayı 237, s. 3.

³⁷ Unat, *a.g.e.*, s. 80^m.

³⁸ *Ziraat Nevvali*, sene 1330, s. 320. Ziraat Nevvali'nde, 1911'de açılan okullar arasında ismi geçen Selimiye Ziraat Amelîyat Mektebi'nin nerede bulunduğu belirtilmemiştir. Bu nedenle nevsalden veya başka kaynaklardan okulun tam olarak nerede bulunduğunu tespit edemedik.

³⁹ Büyük Halkalı Âmelîyat-ı Ziraat Mektebi Nizamnâmesi (*BHAZMN*), 21 Şevval 1301 ve 2 Ağustos 1300, *Düstur*, (Z) 1. Tertip, c. 4, s. 108-118.

⁴⁰ Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizamnâmesi, 12 Recep 1308 ve 9 Şubat 1306, *Düstur*, 1. Tertip, c. 6, s. 918-923.

Mekteb-i Âlisi Nizamnâmesi⁴¹ ve son olarak da 1912 yılında yayımlanan Tedrisât-ı Zirâiye Nizamnâmesi⁴² ile teşkilatlandırılmaya çalışılmıştır.⁴³ Bahsedilen nizamnâmelerden ilk üçü özel, sonuncusu ise genel olarak bütün ziraat okullarını kapsamaktadır.

Osmanlı Devleti'nde, bu okullar dışında açılmış olan özel amaçlı ziraat okulları da vardır. Bununla beraber burada sadece devlet eliyle açılan özel amaçlı ziraat okulları sıralanacaktır. Bunlar 1887'de İstanbul'da açılan Amerikan Asma Fidanlığı, Numune Bağı ve Aşı Ameliyat Mektebi, 1888'de Bursa'da açılan Harir Dârüttâlîmi, 1898 yılında Ankara'da açılan Çoban Mektebi ve 1900 yılında İzmir'de açılan Bağcılık Aşı Ameliyat Mektebi'dir.⁴⁴ Ayrıca açılan bu okullara bağlı olarak hizmet veren numune çiftliklerinin dışında, bazı bölgelere numune tarlaları da kurulmuştur. Bölgedeki ziraati geliştirme amacıyla kurulan bu tarlalara örnek olarak; Balıkesir, Bandırma, İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, Burdur, Isparta, Eğirdir, Yalvaç, Akşehir, Konya, Karahisar, Eskişehir, Ankara, Bursa, Bilecik, Yenışehir, İnegöl, Mudanya, Adana, Halep ve Suriye numune tarlaları gösterilebilir.⁴⁵

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra yaşanan zirâî alandaki ekonomik ve kurumsal gelişmelere paralel olarak, İstanbul'da âli (yüksek) düzeyde eğitim veren bir ziraat okulunun açılması kararlaştırılmıştır. Bu yönde girişilen birkaç başarısız girişimin ardından, artık gerekli altyapının sağlandığı ve âli düzeyde eğitim verecek bir ziraat okulunun açılacağı anlaşıldığında ise gündeme gelen konular okulun yeri ve işleyişi hakkında olmuştur.

Halkalı Ziraat Mektebi'nin kuruluşu

Mektebin kurulma kararının alınması ve 1884 nizamnâmesi

1848-1852 yılları arasında sadece dört sene açık kalabilmiş olan Yeşilköy'deki Ziraat Tâlimhânesi'nin ardından, çeşitli dönemlerde gündeme gelmiş olan âli bir ziraat okulu⁴⁶ kurma düşüncesi, nihâyet 1878-1879 yıllarında

⁴¹ Halkalı Ziraat ve Ormanlık Mekteb-i Âlisi Nizamnâmesi (*HZOMAN*), 13 Şaban 1321 ve 22 Teşrin-i evvel 1319, *Düstur*, 1. Tertip, c. 7, s. 1087-1090.

⁴² Tedrisât-ı Zirâiye Nizamnâmesi, 21 Safer 1330 ve 28 Kânûn-ı Sâni 1327, *Düstur*, 2. Tertip, c. 4, s. 95-111.

⁴³ Kadioğlu, *a.g.m.*, s. 245-248.

⁴⁴ Unat, *a.g.e.*, s. 80^m.

⁴⁵ Ticaret ve Ziraat Nezâreti'nden Sadâret'e gönderilen 15 Şevval 1335 (4 Ağustos 1917) tarihli tezkire-i aliyye: BOA, DH.EUM.5.Şb., nr. 43/41.

⁴⁶ Niyazi Berkes, Tanzimat'tan sonra açılan okullarda kullanılan "âli" sözcüğünün "yüksek" anlamında değil, "âletlerle ilgili", "teknik" anlamlarında kullanıldığını söylemektedir. (Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2003, s. 179.) Ancak Berkes'in bu ayrımı neye göre yaptığını bilememekteyiz. Çünkü konumuz olan Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi'nin eğitim verdiği dönemlerde, teknik anlamda ziraat eğitimi veren başka okullar da bulunmaktadır. Ancak bu

Ticaret ve Ziraat Nazırlığı yapan Ahmed Cevdet Paşa döneminde ciddi olarak gündeme gelmiştir. Bu dönemde, adı geçen nazırlığın bünyesinde kurulan Ziraat Müdürlüğü'nün başına getirilen Amasyan Efendi, bir ziraat okulu açılması fikrine öncülük etmiştir. Ziraat alanında Avrupa'da öğrenim gören Amasyan Efendi, hatırlanacağı üzere 1871 yılında, İstanbul'da bir ziraat okulu ve numune çiftliği kurma girişiminde yer almıştı. Avrupa'ya öğrenci gönderilmesinin yetersiz olacağını ve yeni bir ziraat okulunun açılması gerektiğine inanan Amasyan Efendi'nin yoğun çabaları sonucunda, 1882-1885 yılları arasında Ticaret ve Ziraat Nazırlığı yapan Suphi Paşa'nın nâzırlığı döneminde bir ziraat okulu ve bu okula bağlı bir numune çiftliğinin açılması istenmiştir.⁴⁷ Sultan II. Abdülhamid bu isteği uygun bulmuş ve Avrupaî düzeyde âli bir ziraat okulu ve bu okula bağlı bir numune çiftliğinin açılmasına onay vermiştir.

Bu gelişmeler üzerine, açılması kararlaştırılan ziraat okulunun nasıl bir eğitim vereceğini belirlemek üzere Avrupa ziraat okulları incelenmiş ve bunların dört kısma ayrıldığı anlaşılmıştır. Buna göre birinci kısım okullar, ziraatin sadece pratik yönünü öğrencilere talim ettiren okullardır. İkinci kısım okullar, öğrencilere ziraatçiliğin pratik yönünü derslerle ve uygulamalı olarak göstermekle beraber, çok ayrıntıya girmeden teorik yönü hakkında da bilgi vermektedir. Üçüncü ve dördüncü kısım ziraat okullarında ise ziraatçiliğin hem teorik hem de pratik kısımları ayrıntılı ve uygulamalı bir şekilde gösterilmektedir. Halkalı'da açılacak olan ziraat okulunun ise ilk etapta ikinci kısım ziraat okulları seviyesinde açılması, ancak ileride üçüncü ve dördüncü kısım ziraat okulları seviyesine yükseltilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁸

Yukarıda belirtildiği şekilde eğitim vermesi amacıyla, açılması kararlaştırılan Halkalı Ziraat Mektebi için 1884 yılında bir nizamnâme yayımlanmıştır.⁴⁹ Altı bölüme ayrılmış olan bu nizamnâmede mektebin teşkili, mektebe alınacak olan öğrencilerde aranan özellikler, öğrencilerin okula kabulleri, başarılı öğrencilere verilecek olan mükâfat, görülecek olan eğitim ve öğretim, teorik ve pratik olarak ders veren hocalar ile pratik derslerde hocalara yardım etmek, öğrencilere bu uygulamaları göstermek ve okulun bazı ihtiyaçlarını karşılamak üzere okulda bulunan çiftçi, koşumcu, mirahur,⁵⁰

okullara "âli" sıfatı verilmemiştir. Sadece statü olarak diğerlerinden daha yüksek görülen Halkalı Ziraat Mektebi'nden "âli" sıfatı ile bahsedilmiştir.

47 Sevtap Kadioğlu, "Halkalı Ziraat Mektebi-i Âlisi Mecmuası Üzerine Bir İnceleme", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. IV, sayı 1, 2002, s. 100; F. R. Unat, *a.g.e.*, s. 80.

48 11 Cemâziyelevvel 1301 (9 Mart 1884) tarihinde Ticaret ve Ziraat ve Orman ve Maadin Nezâreti'ne sunulan nizamnâme lahiyâsı: BOA, Ş.D., nr. 1177/13.

49 *BHAZMN*, s. 108-118.

50 Mirahur: Sarayın ahır müdürü. F. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 651. Ancak mirahur kelimesi burada sözlük anlamından farklı olarak "çiftlik hayvanlarının bakımından ve ahır işlerinden sorumlu kişi" anlamında kullanılmıştır.

peynirci, marangoz ve demirci ustalarının görevleri ve son olarak da mektebin idaresi ele alınmıştır.

Nizamnâmenin 1-4. maddeleri mektebin kuruluş amacı, öğretim süresi, kontenjanı gibi konularla ilgilidir. Buna göre yeni yöntemlerle çiftçi, koşumcu ve mirahur yetiştirilmek amacı ile Halkalı'da yatılı bir okul açıldığı belirtilmektedir. Okulda, hem yeni ziraat yöntemleri pratik olarak gösterilecek hem de bu yeni yöntemler hakkında teorik dersler verilecektir. Okulun öğretim süresi 3 yıl olarak kararlaştırılmıştır. Ücretsiz olarak öğrenim görmek üzere mektebe her sene otuz öğrenci alınacaktır. Böylece mektepte ücretsiz olarak öğrenim göreceğ olan öğrenci toplam kontenjanı 90 olarak belirlenmiştir.⁵¹ Öğrenciler; ücretli-yatılı ve ücretli-yatısız olarak öğrenim görecektir. Ücret ödeyerek öğrenim gören talebelere daha sonra bir sınav daha uygulanacak ve bu sınavda başarılı olanlar öğrenimlerine ücretsiz olarak devam edebileceklerdir. Ücretli öğrencilerden alınacak olan öğrenim ücretleri ise Ziraat Nezâreti tarafından belirlenecektir.

Okulun eğitim-öğretim yılı başlangıç tarihi olarak Ekim ayının başı gösterilmektedir. Ziraat Nezâreti'nin her sene Ekim'den üç ay önce vilâyetlerden öğrenci talep edeceği bildirilmektedir. Nizamnâme'ye göre okula kabul edilecek olan öğrencilerde bazı şartlar aranmaktadır. Öncelikli şart öğrencilerin Osmanlı tebaasından olmasıdır. İkinci olarak, öğrenciler çiftçi veya bağ-bahçe sahibi çocukları arasından seçilecektir. Sanıyoruz ki bu şart, okul mezunlarının eğitimleri boyunca öğrendikleri bilgileri bizzat uygulamaları ve geleceğın çiftçilerinin yeni usullere göre ziraatçilik yapmalarının istenmesinden kaynaklanmaktadır. Üçüncü şart ise eğitim verilecek olan öğrencilerin 16 yaşından küçük ve 22 yaşından büyük olmamasıdır. Nizamnâmede belirtilen dördüncü ve son şart, öğrencinin eğitiminin aksamasına neden olacak her hangi bir fiziksel sorununun bulunmamasıdır.⁵² Okula alınacak öğrencilerin, bağlı buldukları kasabanın belediyesinden veya köylerin ihtiyar meclisinden, yukarıda bahsedilen özelliklere sahip olduklarını gösterir bir belge ve doktordan sağlık raporu almaları gerekmektedir. Öğrenciler bu belgeler ile birlikte, Ziraat Nezâreti tarafından vilâyet merkezlerinde kurulacak olan ve beş üyeden oluşan bir heyete bu belgeleri ibraz ettikten sonra giriş imtihanına alınacaklardı.⁵³ Okulda eğitimin, teorik ve pratik olarak ikiye ayrıldığı ifade edilmişti.⁵⁴ Dolayısıyla okulda teorik olarak ders veren hocaların yanı sıra, pratik olarak ders veren hocalar da bulunacaktı. Pratik eğitim veren hocalar, öğrencilere dersleri uygulamalı olarak anlatacak ve öğrencilere dersin tatbikatını

⁵¹ BHAZMN, s. 108.

⁵² BHAZMN, s. 109.

⁵³ BHAZMN, s. 109-110.

⁵⁴ BHAZMN, s. 111.

yaptıracaktı. Mektepte teorik ve pratik olarak eğitim veren hocaların yanında bir de ustalar bulunacaktı. Bu ustalar bir taraftan öğrencilere mesleklerini uygulamalı olarak öğretirken, diğer taraftan da mektebin ihtiyaçlarını karşılamak ve çiftliğin işletilmesinde görev almakla yükümlüydüler.

Hocaların ve ustaların dışında mektepte bir doktorla bir eczacı da görev alacaktı. Mektebin doktoru, ihtiyaç görüldüğü zamanların dışında haftanın iki günü mektepte bulunacaktı. Eczacı ise okulda kullanılacak olan baytarlık ve tıp ile ilgili ecza malzemesini temin edecekti.⁵⁵

1884 yılında açılması kararlaştırılan Halkalı Ziraat Mektebi'nin müdürlüğüne, Edirne Ziraat İkinci Müfettişi olan Cemal Bey'in getirilmesi uygun görülmüştür.⁵⁶ Cemal Bey'e verilecek olan aylık 2.000 kuruş maaş, mektep ve numune çiftliği tahsisatı için ayrılan 400.000 kuruştan karşılanacaktır. Bununla beraber aşağıda da görüleceği üzere, kurulması II. Abdülhamid tarafından kabul edilen ve nizamnâmesi hazırlanan Halkalı Ziraat Mektebi'nin bina inşaatı uzun sürecek ve resmen faaliyete geçmesi 1892 yılını bulacaktır.

Mektep arazisinin belirlenmesi ve satın alınması

Okulun, ziraat ve ziraate bağlı olarak kısmî derecede baytarlık eğitimi verecek şekilde açılması planlanmıştır. Bu nedenle satın alınması düşünülen arazinin okul binası, numune çiftliği ve bir harayı kapsayabilecek kadar geniş olması istenmiştir. İstanbul civarındaki çiftlikler incelenmiş, Halkalı, Soğuksu ve Kapanarı çiftlikleri açılacak olan bu kompleks için uygun bulunmuştur. Ticaret ve Ziraat Nezâreti tarafından bu üç çiftliğin de satın alınarak ziraat okulu ile ona bağlı olacak numune çiftliği ve haranın bu araziler üzerinde kurulması istenmiştir. Ancak Soğuksu ve Kapanarı çiftliklerinin Hazine-i Hassa tarafından satın alınacağı belirtilerek,⁵⁷ Halkalı Çiftliği'nin okul ve ona bağlı birimler için yeterli olacağı ifade edilmiştir. Bunun üzerine, toplam 6.500 dönümlük bir alanı kaplayan Büyük Halkalı Çiftliği, 4 Eylül 1883 tarihinde 2.000 Lira karşılığında satın alınmıştır.⁵⁸ Bu bedel Ticaret ve Ziraat Nezâreti tarafından ödenmiştir.⁵⁹ Mısırlı Hurşit Paşa'nın eşi Rukiye Hanım'dan satın

⁵⁵ BHAZMN, s. 118.

⁵⁶ 26 Muharrem 1302 (15 Kasım 1884), BOA, T. ZTİ., nr. 3043/15.

⁵⁷ II. Abdülhamid döneminde emlak-ı hümâyûna dâhil edilmek üzere satın alınan çiftlikler ve teşkilatlarının yeniden düzenlenmesi hakkında bkz. Arzu Terzi, *Hazine-i Hassa Nezâreti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000, s. 103-104.

⁵⁸ Satın alınan çiftlikte bulunan araç-gereç ve hayvanların 1887 yılında sayımı yapılmıştır. O dönemde Büyük Halkalı Çiftliği'nde bulunan malzeme ve hayvanların listesi için bkz. EK 1.

⁵⁹ 8 Şevval 1300 (12 Ağustos 1883) tarihli irâde: BOA, İ.DH., nr. 892/71014; Ticaret ve Nafia Nezâreti'nden Şurâ-yı Devlete gönderilen tezkire: BOA, Ş.D., nr. 1189/34.

alınan arazide⁶⁰ Halkalı Ziraat Mektebi'nin inşasına başlanmıştır. Belki bir müddet daha beklense Halkalı yerine şehre daha yakın ve toprağı tarıma daha elverişli olan başka bir arazi satın alınabilirdi. Ancak mektebin açılması taraftarı olanlar, açılmaması taraftarı olanlara nispetle daha zayıf olduklarından mektep inşasından her an vazgeçilebileceğini bilen Amasyan Efendi, daha fazla zaman kaybetmeyerek Halkalı'da ki bu araziye satın aldırıştır.⁶¹

Mektebin inşa süreci

1883 yılında satın alınan arazi üzerinde, ziraat okulu ve ona bağlı bir çiftlik inşa etmenin ne kadar paraya mâl olacağını anlaşılmaması için keşif yapılmıştır. Yapılan bu keşif sonucu okul binası için 699.214 kuruş ve çiftlik dâhilinde hizmet verecek birimlerin inşaları için ise 855.336 kuruş gerektiği ve yeni açılacak olan ziraat okulunun toplamda 1.554.550 kuruşa mâl olacağı saptanmıştır.⁶² Okul inşaatına 1884 yılında başlanmış, ancak inşaat bir türlü bitirilememiş ve 1887 yılına gelindiğinde ancak yarısı tamamlanabilmiştir.⁶³ 6 Aralık 1887 tarihli bir belgede, 1884 yılında ilk olarak yapımına başlanan ve ancak yarısı tamamlanabilmiş olan Halkalı Ziraat Mektebi inşaatının artık tamamlanmasının istendiğini görmekteyiz.⁶⁴ Belgede, inşaatın yarım kalma nedeni şu şekilde belirtilmiştir: Ticaret ve Ziraat Nezâreti ile Orman ve Maadin İdâresi memurlarından oluşan bir komisyonun emaneten inşaata başladığı, fakat daha sonra adı geçen idârenin Mâliye Nezâreti'ne nakledilmesi ve bu nezârette de gerekli ödeneğin bulunmaması nedeniyle inşaat yarım kalmıştır. Mâliye Nezâreti o güne kadar inşaatta neler yapıldığı ve bundan sonra başka nelerin yapılması gerektiğini tespit etmek ve inşaatın tamamlanması için gereken masrafı belirlemek amacıyla bir keşif heyeti göndermiştir. Ayrıca, yarım kalmış olan inşaatın kar ve yağmurdan etkilenmemesi için inşaatın üzeri kapatılmıştır. İnşaat, tamamlanması için yeniden çalışmalara başlanıncaya değin bu şekilde bekletilmiş, nihâyet 1887 yılında yarım kalan inşaatın tamamlanması gündeme gelmiştir. Buna göre, mektebin inşası için toplam 1.603.256 kuruş gerektiği, o zamana kadar harcanan meblağın ise 853.498 kuruş olduğu ve inşaatın tamamlanabilmesi için 749.758 kuruşun daha gerekli olduğu ifade edilmiştir. Uzun yazışmalar sonunda, inşaatın üzerinin kapatılması için gereken 40.000 kuruş ve inşaatı tamamlama görevini emaneten üstlenen İnşaat-ı Askerîye Dairesi'ne verilen 13.000 kuruş hâricinde kalan 697.000

⁶⁰ Ergin, *a.g.e.*, s. 567; Ayrıca Mehmet Âkif [Ersoy], "Mektebin mevkî, ebniyesi, tarihçesi," *Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mecmuası*, Cemaziyelahir 1335 (Mart/Nisan 1917), sayı 1, s. 5.

⁶¹ Mehmet Âkif [Ersoy], *a.g.m.*, s. 4-5; Ayrıca O. Ergin, *a.g.e.*, İstanbul 1977, s. 569.

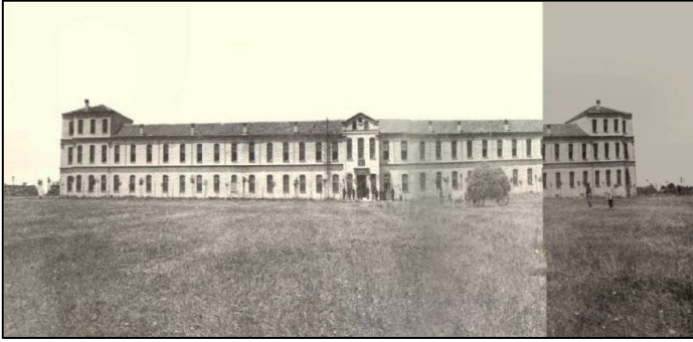
⁶² 21 Şevval 1301 (14 Ağustos 1884) tarihli arz tezkiresi hâmişine irâde: BOA, İ.MMS., nr. 78/3427.

⁶³ 1886 ve 1887 yıllarına ait Meclis-i Vükela mazbatalarından bu durum takip edilebilir: BOA, M.V., nr. 11/2; M.V., nr. 22/71; M.V., nr. 26/45.

⁶⁴ 20 Rebiülevvel 1305 (6 Aralık 1887) tarihli irâde: BOA, İ.MMS., nr. 95 / 4005.

kuruşun, “menâfi sandıkları hâsılatından” karşılanması uygun görülmüş ve inşaata yeniden başlanmıştır.⁶⁵ İnşaatın bitirilmesi için daha sonra mektebin müdürlüğünü de yapacak olan Fenn-i Baytarî Müşaviri Mehmed Ali Bey (1853-1923)⁶⁶ ve Ziraat Müfettişi Ağaton Efendi'nin teşkil ettiği bir komisyon oluşturulmuştur.⁶⁷ Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi inşaatının kesin bitiriliş tarihi hakkında net bir bilgimiz bulunmamaktadır. Baytar öğrencilerinin Halkalı'da 1891 yılında öğrenim görmeye başlaması göz önüne alındığında, inşaatın muhtemelen 1890 yılı sonlarında veya 1891 yılı eğitim dönemi öncesinde bitirilmiş olması gerekir.

1893 yılında ise Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi ile Ayastefanos arasında şose bir yol yaptırılmıştır. 126.000 kuruşa mâl olan bu yolun yapımı için Yakup Ağa isminde bir müteahhit ile anlaşılmıştır.⁶⁸

Fotoğraf 1. Halkalı Ziraat Mektebi'nin ön cepheden görünüşü.
(İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi nr. 90491)

⁶⁵ 17 Zilkade 1304 (7 Ağustos 1887) ve 4 Rebiülevvel 1305 (20 Kasım 1887) tarihli mazbatalar : BOA, M.V., nr. 22/71, M.V., nr. 26/45; İ.MMS., nr. 95 / 4005.

⁶⁶ Mehmet Ali Bey, Türkiye'de sivil veteriner öğretiminin ve teşkilâtının kurucusu ve geliştiricisidir. 1853 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1874 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane veteriner sınıfını bitirmiş ve aynı yıl hoca muavini olarak bu okulda göreve başlamıştır. 1883 yılında Üsküdar'da açılan Şemsi Paşa Hayvan Hastanesi müdürlüğüne getirilmiştir. 1884 yılında Nafia Nezâreti'ne bağlı olarak kurulan “Umur-ı Baytariyye Müfettişliği'ne” atanmıştır. Mehmet Ali Bey, bu görevleri sırasında sürekli olarak sivil veterinerlere duyulan ihtiyacı dile getirmiştir. Çabalarının sonucunda Mülkiye Baytar Mektebi'nin kurulmasını sağlayan Mehmet Ali Bey, okulun ilk müdürü olarak da görev almıştır. 1892 yılında Orman ve Maâdin ve Ziraat Nezâreti'nin bir şubesi olarak teşkil edilen “Umur-ı Baytariyye Müfettiş-i Umûmîliği” görevini de sürdürmüştür. 1897 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti ile bağlantısı olduğu tespit edilerek Yemen'e sürgün edilmiştir. Daha sonra kendisini Selanik'e aldırın Mehmet Ali Bey, II. Meşrutîyet'in ilânına kadar burada Rumeli Vilâyeti veteriner işlerini yönetmiştir. 1908 yılında İstanbul'a geri dönerek, Mülkiye Baytar Mektebi müdürlüğüne başlamıştır. 1909 yılında da veteriner teşkilâtını düzenlemek ve geliştirmek üzere “Umur-ı Baytariyye” müdürlüğüne getirilmiştir. 1911 yılında emekliye ayrılan Mehmet Ali Bey, 1923 yılında vefat etmiştir. (Nihal Erk – Ferruh Dinçer, *Türkiye'de Veteriner Hekimlik Öğretimi ve Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1970, s. 278-279.)

⁶⁷ Mehmet Âkif [Ersoy], *a.g.m.*, s. 5.

⁶⁸ 21 Cemaziyelahir 1310 (10 Ocak 1893) tarihli tezkire: BOA, Ş.D., nr. 1197/32.

Fotoğraf 2. Halkalı Ziraat Mektebi'nin yandan görünüşü.
(İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi nr. 90491)

Okul binasının iç mekân düzeni ve arazinin kullanım biçimi

Halkalı'da bir tepe üzerinde inşa edilmiş olan Halkalı Ziraat Mektebi'nin binası, Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mecmuası'nda ayrıntılı olarak tarif edilmektedir.⁶⁹ Burada sadece okul binası değil, ona bağlı olan müştemilat, numune çiftliği ve bağ gibi yerler hakkında da bilgi verilmiştir.

Tarife göre, okul binası biri zemin kat olmak üzere iki katlıdır. Zemin katın sol tarafında dershaneler ile pencereleri avluya bakan aydınlık bir koridor bulunmaktadır. Sağ tarafında ise müdür, hocalar ve memurlara ait odalar ile yemekhane vardır. Birinci katın sol tarafında öğrencilere mahsus büyük bir yatakhane, sağ tarafında ise hoca ve memurlara ait yatak odalarının yanı sıra bitki, bitki ve hayvan hastalıkları ile ziraat haşereleri konularının çalışıldığı laboratuvarlar mevcuttur.

Fotoğraf 3. Okulun zemin kat sağ tarafında bulunan yemekhane.
(İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi nr. 90491)

⁶⁹ Mehmet Âkif [Ersoy], *a.g.m.*, s. 2-3; Ayrıca S. Kadioğlu, "Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi...", s. 103.

Fotoğraf 4. Okulun birinci kat sol tarafında bulunan yatakhane.
(İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi nr. 90491)

Okula bağlı birimlere gelince, okul arazisinin Doğu cephesinde biri hocalara diğeri öğrencilere mahsus iki kimyahâne ve tahlilhâne⁷⁰ ile bir amfityatro, ve ayrıca, fizik, marangoz ve çiftlik makinisti şubeleri için düzenlenmiş olan geniş bir tesviyehâne bulunmaktadır. Batı cephesinde ambar, sahanlık, demirhâne, çamaşırhâne, mutfak ve hamam vardır. Kuzeyde süthâne ve makinecilik dairesi ile beygir, inek ve öküz ahırları yer alır. Gübrelik de bu birimlerin bulunduğu taraftadır. Bu cephenin on beş metre ilerisinde kümes bulunmaktadır. Kümesin de ötesinde meteoroloji rasathanesi yer alır. Daha ileride ise süt ineklerine mahsus ahır ile koyun ağılı vardır. Güney cephesi tarafındaki arazide zirai bitki ve meyve ağaçları bahçeleri ile Amerikan asma çubuklarının da yetiştirildiği numune bağlar bulunur. Bu bölgenin bir kilometre kadar ilerisinde güney-batı tarafında sebze bahçesi yer alır. Doğu ve Kuzey cephelerinin karşısındaki arazide ise Sibiry ağaçlarından oluşan bir orman vardır. Mektep'in batı cephesindeki hamam 1892 yılında⁷¹, kuzey cephesindeki süthâne 1894 yılında yapılmıştır.⁷²

1894 yılında hayvanlarda görülen cemre hastalığının⁷³ tedavisini yapmak üzere okul arazisi içinde bir baraka yapılması istenmiştir. Yapılması düşünülen bu barakada, hayvanların Pastör usulü aşı yöntemi ile tedavisi denenecektir.⁷⁴

⁷⁰ Mecmua'da kimyahâne ile tahlilhânenin kullanım açısından ne gibi farkları olduğu belirtilmemiştir.

⁷¹ 28 Rebiülevvel 1310 (20 Ekim 1892) tarihli tezkire sûreti: BOA, BEO, nr. 92/6844; 28 Muharrem 1310 (22 Ağustos 1892) tarihli tezkire: BOA, Ş.D., nr. 1196/16.

⁷² BOA, Y.PRK.OMZ., nr. 1/86.

⁷³ Şarbon olarak da bilinen cemre hastalığı, özellikle sığır, koyun ve atlarda ortaya çıkan ve insanlara da geçebilen bir hastalık türüdür.

26 Haziran 1908 tarihinde mektebe bir sera inşası girişimi vardır. Buna göre Nebâtât-ı Zirâi dersinin uygulama çalışmaları için okul dışından getirtilen ve okulda yetiştirilen çeşitli bitkilerin, kış aylarında zarar görmesini önlemek amacıyla okulun sol yanına bir sera (camekân) inşa edilmek istenmektedir. Sera için Şehremaneti'nden keşif için gelen mühendis 33.786 kuruş bedel biçerken, Mösyö Kavalti bu iş için 33.330 kuruş bedel biçmiş ve seranın Kavalti'ye yaptırılması kararlaştırılmıştır. Sera yapımı için gereken paranın mektebe bağlı numune çiftliği hâsılâtından karşılanabilecek durumda olduğu belirtilmiş, ancak ihale bedelinin 5.000 kuruşu aşması nedeniyle inşaatın başlaması için Orman ve Maadin ve Ziraat Nezâreti'nden izin istenmiştir.⁷⁵ Çünkü mektep, masrafı kendi imkânlarıyla karşılayabilse dahi 5.000 kuruşun üzerindeki ihaleleri bağlı bulunduğu Nezâret'e bildirmek zorundadır. Bu durum şüphesiz ki suistimalleri önleme amaçlıdır.

Halkalı Ziraat Mektebi'nin eğitime başlaması

Eksiklerin tamamlanmasının ardından, Halkalı Ziraat Mektebi'nin ziraat kısmının Ekim 1892'de (Rebiülevvel 1310) açılması kararlaştırılmıştır. Mekteb'in ziraat kısmının eğitimi diyoruz, çünkü 14 Ekim 1892 (22 Rebiülevvel 1310) tarihli Tercümân-ı Hakikat ve Sabah gazetelerinin Halkalı Ziraat Mektebi ile ilgili yaptığı haberlerden anlaşıldığı üzere, baytar öğrencilerinin eğitimine bu tarihten bir sene önce başlanmıştır. Hatta 19 olan baytar kısmı öğrencilerinden 17 si yapılan iki özel ve bir genel imtihan neticesinde bir üst sınıfa, yani üçüncü sınıftan dördüncü sınıfa geçmeye hak kazanmışlardır.⁷⁶ Okulun ilk öğrencilerinin baytar kısmı öğrencileri olmasının nedeni, aynı zamanda okulun ilk müdürü de olan Mehmed Ali Bey'in, memleketimizde görülen hayvan hastalıklarını önlemek için bir baytar mektebi açma teşebbüslerinden kaynaklanmaktadır. Aslında Mehmed Ali Bey ilk olarak, dört yıllık baytar eğitimi veren müstakil bir okulun açılmasını istemiştir. Ancak bu girişiminde başarılı olamayınca ilk iki senesi Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de, son iki senesi ise Halkalı'da olmak üzere toplam dört yıllık baytarlık eğitimi kabul ettirebilmiştir. Bunun sonucunda Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de ilk iki yıllık eğitimlerini tamamlayan baytar kısmı öğrencileri, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrenimlerini görmek üzere 1891 senesinde Halkalı'ya nakledilmişlerdir.⁷⁷

⁷⁴ 14 Zilkade 1311 (19 Mayıs 1894) tarihli arz tezkiresi: BOA, Ş.D., nr. 517/18.

⁷⁵ 9 Zilkade 1321 (27 Ocak 1904) tarihli arz tezkiresi: BOA, Ş.D., nr. 533/45.

⁷⁶ "Halkalı Ziraat Mektebi," *Tercümân-ı Hakikat*, 22 Rebiülevvel 1310 (14 Ekim 1892), s. 3; *Sabah*, 22 Rebiülevvel 1310 (14 Ekim 1892).

⁷⁷ Mehmet Âkif [Ersoy], *a.g.m.*, s. 6.

1884 senesinde nizamnâmesi yayımlanan Halkalı Ziraat Mektebi, 1891 senesinde baytar kısmı öğrencilerine 1892 senesinde ise ziraat kısmı öğrencilerine eğitim vermeye başlamıştır. Okul, ziraat eğitimine başlamadan önce binanın ve kullanılacak olan araç-gereç eksiklerinin tamamlanması için Ziraat Bankası ve Ziraat İdâresi Müdür-i Umûmisi Cemal Bey, sık sık Halkalı Ziraat Mektebi'ne gitmek üzere görevlendirilmiştir.⁷⁸ Okulun ziraat eğitiminin kararlaştırılan tarihte açılmasını sağlamak için gösterilen bu çabalar sonuç vermiş ve Halkalı Ziraat Mektebi'nin ziraat kısmı 13 Ekim 1892 (21 Rebiülevvel 1310) tarihinde, resmen açılmıştır. Okulun idare heyetinin, hocaların ve memurların hazır bulunduğu resmî açılış törenine Cemal Bey de katılmıştır.—Törende, bir önceki sene Halkalı Ziraat Mektebi'nde öğrenim görmüş olan Baytar Mektebi öğrencilerinden dereceye giren Âkif,⁷⁹ Agob ve Yusuf isimli üç öğrenciye mükâfat verilmiştir.⁸⁰

Mektebin ziraat kısmının 1892 yılında eğitim vermeye başladığını destekleyecek başka verilere de sahibiz. Nitekim Orman ve Maadin ve Ziraat Nezâreti tarafından mektebin öğrenim süresinin bir sene arttırılmasının istendiği belgede, mektebin o sene ikinci ders dönemini tamamlandığı bildirilmektedir.⁸¹

Halkalı Ziraat Mektebi'nin idari yapısı

Yönetici kadro ve görevleri

Okulun idarecisi ve bütün işlerinden sorumlu olan kişi müdürdür. Okul, müdürün başkanlık ettiği ve hoca ile memurlardan oluşan bir heyet tarafından yönetilmektedir. Halkalı Ziraat Mektebi özelinde düzenlenmiş olan 14 Ağustos 1884 tarihli Büyük Halkalı Ameliyât-ı Ziraat Mektebi Nizamnâmesi'nde müdür, ikinci müdür ve idare heyeti üyeleri ve bunların görevleri hakkında şu bilgiler verilmektedir:

⁷⁸ 19 Zilhicce 1309 (15 Temmuz 1892) tarihli irâde: BOA, İ.DH., nr. 1284 / 101051; 20 Zilhicce 1309 (16 Temmuz 1892) tarihli mazbata: BOA, BEO., nr. 33 / 2462; Y.A.HUS., nr. 262 / 59.

⁷⁹ Burada adı geçen Âkif, İstiklal Marşı'nızın da şairi olan Mehmet Âkif Ersoy'dur (1873-1936). Âkif, 1889 yılında Mülkiye Mektebi'ne kaydını yaptırmış de, ailesinin maddî açıdan sıkıntı içinde olmasını göz önünde bulundurarak o yıl açılan ve ilk mezunlarına iş garantisi verilen Baytar Mektebi'ne geçer. Bu okulu 1893 yılında birincilikle bitiren Âkif, aynı yıl Orman ve Maadin ve Ziraat Nezâreti'nin Fen Heyeti'nin baytarlık işlerine bakan beşinci şubesinde Baytar Müfettiş Muavini olarak işe başlar. Edirne, Adana, Şam gibi vilâyetlerde çeşitli görevlerde bulunduktan sonra, 1898 yılında tekrar İstanbul'a döner. Âkif bir dönem, Halkalı Ziraat Mektebi ile Çiftlik Makinist Mektebi'nde Kitâbet-i Resmîye hocası olarak da görev alır. (R. İhsan Eliaçık, *Çağa İz Bırakan Müslüman Önderler – Mehmed Âkif Ersoy-*, İstanbul: İlke Yay., 2004, s. 11-14; M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Ersoy*, İstanbul: Kaynak Kitaplar, 2004, s. 1-18; Hasibe Mazioğlu, "Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936)", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy'u Anma Kitabı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yay., 1986, s. 7-10.)

⁸⁰ BOA, Y.A.HUS., nr. 265/153; "Halkalı Ziraat Mektebi", *Tercümân-ı Hakikat*, 22 Rebiülevvel 1310 (14 Ekim 1892), s. 3.

⁸¹ 16 Rebiülevvel 1312 (17 Eylül 1894) tarihli tezkire-i aliyye: BOA, Ş.D., nr. 518/7.

Müdür mektebin bütün işlerinden sorumludur ve idare heyetindeki diğer görevliler onun emri altındadır. Mektep müdürünün, Nezâret ile doğrudan haberleşmeye ve bütçe dâhilinde gerçekleşecek olan masrafları karşılamaya yetkisi vardır. Ancak bütçe dışında bir harcama yapma yetkisi bulunmamaktadır. Mektep müdürünün diğer idari görevleri şöyle sıralanmıştır: Mekteb'in hesap defterlerini tutturmak; önemli gördüğü Mektep evrakını, ziraat idâresi tarafından gönderilecek olan memurlara vermek; her yılın birinci ve ikinci aylarının hesaplarını ve muvazene defterinin özetini Nezâret'e göndermek ve her ayın ilk on gününde mektep ve çiftlik hakkında Nezâret'e bilgi vermek. Müdür, mektebin idaresinden ve mektep için alınan kararların uygulanmasından sorumlu olan kişidir.⁸² Okulun idare heyetinin diğer görevlileri ise şunlardır; kâtip, vekilharç, ziraat hocası ve muhasebeci. İhtiyaç görüldüğü takdirde, okulda bir de muhasebeci muavini görevlendirilecek ve bu muavin de mektebin idare heyeti içinde yer alacaktır.

Ziraat hocası ise okulun bir nevî ikinci müdürü konumundadır. Görevi, mektebin nizamını sağlamak ve gerektiğinde müdürün yerine vekâlet etmektir.⁸³ Peynirhâne, marangozhâne ve demirhâne ziraat hocasının idare ve gözetiminde olacaktır. Çiftçi, koşumcu ve mirahur görevlerini mektep müdürünün emri ve Ziraat Uygulama hocasının⁸⁴ gözetiminde gerçekleştireceklerdir. Bu görevliler kullandıkları âlet ve edevatı iyi korumaya ve hayvanlara iyi bakmaya mecburdurlar. Aksi takdirde, adı geçen görevliler ziraat hocasına, ziraat hocası da mektep müdürüne karşı sorumlu sayılacaklardır. İkinci müdürün diğer görevleri ise şunlardır: Okulda öğrenim gören öğrencilerin sınıfta, yemekhâne ve yatakhânedede edepli hareket edip etmediklerini; eğitimin düzgün bir şekilde yapılıp yapılmadığını; öğrencilerin zamanlarını ders ve uygulamalarla geçirip geçirmediğini denetlemek ve her akşam mektep müdürüne, okulda yaşanan olaylar hakkında bilgi vermek.⁸⁵

İdare heyetinde bulunan kâtip, Mekteb'in yazışmalarını kayıt ve idare edecektir. Muhasebecinin görevleri ise mektep ve çiftliğin hesaplarını tutmak, sandığı idare etmektir. Burada sandıktan kasıt, mektep çiftliğinde üretilen ürünlerin satılmasından elde edilen gelir olsa gerektir. Ayrıca, muhasebeci olarak görev yapacak olan kişinin 50.000 kuruşluk kefil vermesi istenmiştir. Mektebe bir muhasebeci muavini alındığında, bu muavin muhasebecinin emri altına verilecektir.⁸⁶ Vekilharç, ambarlarda bulunan eşyaların korunmasıyla

⁸² BHAZMN, s. 117.

⁸³ BHAZMN, s. 118.

⁸⁴ Ziraat Uygulama hocası, öğrencilere ziraat âlet-edevatının kullanımını ve tarlalarda tatbik edilecek yöntemleri öğretmek ve uygulatmakla sorumlu hocadır. BHAZMN, s. 113-114.

⁸⁵ BHAZMN, s. 116.

⁸⁶ BHAZMN, s. 118.

görevlidir. Ürün ve yiyeceklerin giriş-çıkışının sorumluluğu da vekilharca aittir. Çamaşırhâne, yemekhâne, mutfak ve diğer binaların temizlik ve nizamı da vekilharç tarafından denetlenecektir. İsraf olmamasına dikkat ederek yiyecek ve içeceğin hesabını tutmak da onun görevidir.⁸⁷

Nizamnâme’de, eğitim-öğretimin aksamaması ve iyileştirilmesi için de karar alınmıştır. Buna göre, her on beş günde bir hocalardan oluşan ve Encümen-i Tedris denilen bir heyet toplanacak ve eğitimin durumunu tartışacaklardır.⁸⁸

1903 tarihli nizamnâme ile görev ve görevli değişiklikleri

Orman Mektebi’nin Halkalı’ya nakledilmesini takiben 1903 yılında yeni bir nizamnâme yayımlanmıştır. Orman Mektebi’nin Halkalı’ya taşınma tarihinin 1893, yeni nizamnâmenin yayımlanma tarihinin ise 1903 olması dikkat çekicidir. Bunun nedeni 26 Haziran 1908 tarihli tezkirede⁸⁹ şu şekilde açıklanmıştır: Ziraat ve orman mekteplerinin birleştirilmesinden sonra mektebin ders programında değişikliğe gidilmiş ancak, yeni bir nizamnâme düzenlemek için önce bu ders programının uygun olup olmadığı anlaşılmalı istenmiştir. Yeni ders programını denemek ve varsa eksiklerini tamamlamak için, hemen yeni bir nizamnâme düzenlenmemiştir. Ayrıca bu süre zarfında, Avrupa’da aynı şekilde kurulmuş olan mekteplerin nizamnâmeleri incelenmiştir.

1903 tarihli Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mektebi Âlisi Nizamnâmesi’nde, idare heyeti üyelerinde ve görev dağılımında değişiklik yapılmıştır. Bu nizamnâmeye göre, heyette birinci müdür, ikinci müdür, uygulama hocası ve kefâlet vermiş muhasebeci yer almaktadır. Birinci ve ikinci müdürler ile uygulama hocasının yüksek düzeyde bir ziraat okulundan mezun olmaları şart koşulmuştur. Bu şarta göre dönemin yüksek düzeydeki tek ziraat okulu Halkalı olduğundan, birinci ve ikinci müdürler ile uygulama hocasının ya Halkalı Ziraat Mektebi mezunları, ya da yurtdışında ziraat eğitimi almış kişiler arasından seçilmesi düşünülmüş olmalıdır. Birinci müdür mektep ve çiftliğin bütün kayıt, yazışma gibi işlerinden sorumludur. İkinci müdür mektepte tutulan kayıtlardan ve eğitimden sorumludur. Uygulama hocası, çiftliğin idaresinden sorumlu olan kişidir. Muhasebeci ise mektep ve çiftliğin hesap kayıtlarını tutacaktır. Dört kişiden oluşan bu idare heyetinin, mektep ve çiftliğin genel hesabını inceleme, onaylama ve tahsisatları haricinde çiftlik veya mektepte tamire muhtaç bir yer gördüklerinde, bu durumu bir mazbata ile Ziraat Nezâreti’ne bildirme görevi bulunmaktaydı. Bahsi geçen idare heyeti üyeleri, Ziraat Heyet-i Fenniyesi’nin kararı ve nezâretin onayı ile bu göreve

⁸⁷ BHAZMN, s. 118.

⁸⁸ BHAZMN, s. 117.

⁸⁹ 30 Muharrem 1321 (28 Nisan 1903) tarihli tezkire-i aliyye: BOA, Ş.D., nr. 532/48.

getirilmekteydiler.⁹⁰ Bu idari görevlerinin dışında, mektebin hocaları ders yılı sonunda ve gerekli görüldüğü zamanlarda toplanacaktı. Bu toplantıda okul düzeni ve dersler hakkında müzâkerede bulunup varılan netice Ziraat Nezâreti'ne bildirilecekti. Toplantının yapılabilmesi için mektep hocalarının yarısından bir fazlasının bulunması şarttı.⁹¹

Mektep masrafları ve karşılanma yolları

Kuşkusuz okulun yiyecek-içecek, yakacak ve uygulama derslerinde kullanılacak olan kimyasal maddeler gibi ihtiyaçları vardı. Okul için gerekli olan tüm bu ihtiyaçlar belli usullere göre karşılanmaktaydı. Okulda ihtiyaç duyulan malzemeler, Ziraat Heyet-i Fenniyesi'ne bildirilirdi. Bu heyet, ihtiyaç duyulan malzemeleri “münâkasa ve müzâyede komisyonu” aracılığıyla, ihale yoluyla temin ederdi. Okula alınacak malzemeler için açık eksiltme, okulda yetiştirilen hayvan ve ürünlerin satışında ise açık arttırma usulleri uygulanırdı. Yapılacak olan ihaleyi halka duyurmak için *Sabah*, *Ceride-i Türkiye* ve Fransızca yayımlanan *Servet* gibi gazetelere ilan verilmekteydi.⁹²

Okul ihtiyaçlarının karşılanması için, lâzım gelen malzemelere göre ödenekler ayrılmıştı. Mesela 1896 yılında kimya dersinin uygulama kısmında kullanılacak malzemeler ile aydınlanma ve ısınma amaçlı yakacak masrafları aynı kalem içerisinde sayılmıştır. İlk sene bu malzemeler için tahsis edilen paranın ne kadar olduğu belirtilmemekle beraber, bu malzemeler için ayrılan yıllık ödenğe ikinci sene 6.000 ve üçüncü sene 4.800 kuruş zam yapılmıştır.⁹³

1898 yılında ise okul ihtiyaçları için 40.800 kuruş ödenek ayrılmıştır. Bu ödenek mektebin aydınlanma ve ısınma masrafları; kimyevî maddeler ile ziraî araç-gereçler ve bu malzemelerin nakliye ücretleri ile tamiri için gereken masraflara ayrılmıştır. Aydınlanma ve ısınma amaçlı alınacak olan yakacak fiyatlarının yüksek olduğu belirtilerek, okulun o seneki mefruşat giderleri için ayrılan ödenekten buraya aktarma yapılması istenmiştir.⁹⁴

Okula yiyecek alımı da yine “Münâkasa ve Müzâyede Komisyonu”na düzenlenen ihale yoluyla gerçekleştirilmekteydi. Örneğin 1899 senesinde Halkalı Ziraat ve Mülkiye Baytar mektepleri için yapılan reçel alımı ihalesini, kilo başına 2 kuruş 50 santim⁹⁵ teklif veren şekerçi Ömer Efendi kazanmıştır.⁹⁶

⁹⁰ HZOMAN, s. 1088.

⁹¹ HZOMAN, s. 1089.

⁹² BOA, T. ZTİ., nr. 3043/79; Ayrıca BOA, T. ZTİ., nr. 3043/95; T. ZTİ., nr. 3043/106.

⁹³ 18 Recep 1314 (23 Aralık 1896) tarihli Şurâ-yı Devlet mazbatası: BOA, BEO, nr. 887/66524.

⁹⁴ 12 Cemaziyevvel 1316 (28 Eylül 1898): BOA, BEO, nr. 1204/90285.

⁹⁵ Santim: Kuruşun yüzde biri değerindeki para birimi. bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yay., 2004, s. 702.

Yine zeytinyağı, gaz yağı, kuru maya ve yiyecek alımı da eksiltme yoluyla gerçekleştirilmiştir.⁹⁷

1905 senesinde ise kışın sert geçmesinden dolayı yakacağın erken bittiği belirtilerek, mektep müdüriyeti ilave olarak 2.000 kilo meşe kömürü talep etmiştir. Meşe kömürü için, ekşitme ve arttırma komisyonunca açılan ihaleyi Kumkapı'da Ali Efendi kazanmış ve meşe kömürlerini Mekteb'e teslim etmiştir.⁹⁸

Okulda yapılacak olan inşaat ve tamirat işlerinde kullanılacak malzemeler de ihale yolu ile alınmaktaydı. 1907 senesinde mektebin su kuyuları tamir edilmek ve at ahırına tavan inşa edilmek istendiğinde eksiltme yoluyla inşaat malzemesi alımı yapılmıştır.⁹⁹ Mektep müdüriyeti alınması gereken kiremit, su olukları ve sac gibi malzemeler için 3.000 ile 4.000 kuruş arasında bir bütçe ayrılmasını istemiştir. Okulun ihtiyaç duyduğu malzemeler eksiltme suretiyle tedarik edildiğinde ya anlaşmaya göre ihaleyi kazanan kişi tarafından mektebe teslim edilir, ya da mektepte görevli kişilerce mektebe nakli gerçekleştirilirdi.

Okul harcamalarındaki bir diğer madde ise öğrencilerin kıyafetleriydi. Okula kabul edilen öğrencilere, dâhili ve hârici elbiseler yaptırılırdı. Öğrenciler dâhili elbiseleri teorik derslerde, hârici elbiseleri ise pratiği yapılacak olan derslerde giyerlerdi. Öğrencilerin giyecekleri bu kıyafetler de, malzeme alımında olduğu gibi ihale yoluyla alınmaktaydı. Öğrencilerin giydiği kıyafetler takım, palto, pantolon, önlük, bluz ve uygulama derslerinde giyecekleri gömlekten oluşurdu. 1899 senesinde öğrencilerin giyecekleri bu kıyafetler için ihale yapılmıştır.¹⁰⁰ İhale sonucunda takım için 97 kuruş 75 santim, palto için 88 kuruş 75 santim, pantolon için 34 kuruş, bluz için 22 kuruş 75 santim, önlük için 19 kuruş 75 santim ve uygulama derslerinde giyilecek olan gömlek için 24 kuruş 75 santim teklif veren Mösyö Mönperi isimli kişi ile anlaşmıştır. Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere bir Halkalı Ziraat Mektebi öğrencisinin okul ve çiftlik dâhilinde giydiği kıyafetlerin toplam bedeli, 1899 senesinde 287 kuruş 75 santimi bulmaktaydı.

⁹⁶ 24 Şaban 1317 (28 Aralık 1899) tarihli mazbata: BOA, T. ZTİ., nr. 3043/98; T. ZTİ., nr. 3043/106.

⁹⁷ 15 Zilhicce 1324 (30 Ocak 1907) tarihli arz tezkiresi: BOA, T. ZTİ., nr. 3047/81.

⁹⁸ 17 Zilhicce 1322 (22 Şubat 1905) tarihli arz tezkiresi: BOA, T. ZTİ., nr. 3044/21.

⁹⁹ 17 Muharrem 1325 (2 Mart 1907) tarihli arz tezkiresi: BOA, T. ZTİ., nr. 3047/7.

¹⁰⁰ 7 Cemaziyelahir 1317 (13 Ekim 1899) tarihli mazbata: BOA, T. ZTİ., nr. 3043/90.

1899 senesinde öğrencilerin giydiği kıyafetler ve maliyetleri

Kıyafet	Ücreti
Takım	97 Kuruş 75 Santim
Palto	88 Kuruş 75 Santim
Pantolon	34 Kuruş
Bluz	22 Kuruş 75 Santim
Önlük	19 Kuruş 75 Santim
Gömlek	24 Kuruş 75 Santim
Toplam	287 Kuruş 75 Santim

Halkalı Ziraat Mektebi'nin Baytar ve Orman Mektepleriyle birleşmesi ve ayrılması

Başlangıçta ziraat eğitimi veren müstakil bir okul açılmak istenmiş ve hatta açılacak bu okulun nizamnâmesi de, Avrupa ülkelerindeki ziraat okulları incelenerek hazırlanmıştı. Ancak, Ziraat Nezâreti'nin kuruluş sürecinde yaşandığı gibi, Halkalı Ziraat Mektebi'nde de dönem dönem bir takım birleşmeler ve ayrılmalar meydana gelmiştir. Bu birleşme ve ayrılmalar, ziraatle ilgili olduğu düşünülen baytarlık ve ormancılık alanlarında yaşanmıştır. Baytar Mektebi 1891 yılında, Orman Mektebi ise 1893 yılında Halkalı Ziraat Mektebi ile birleştirilmiştir. Yaşanan bu birleştirmelerde baytar kısmı öğrencileri ziraat kısmı öğrencilerinden farklı dersler görürlerken, orman kısmı öğrencileri ile ziraat kısmı öğrencilerinin ders programı birleştirilmiştir.

Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi

Daha önce de belirtildiği gibi mektepte ilk olarak baytarlık öğrencileri öğrenim görmeye başlamışlardır. Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de yatısız olarak iki yıl eğitim gören baytar öğrencileri, son iki yıllık eğitimlerini yatılı olarak görmek üzere 1891 senesinde Halkalı'ya nakledilmişlerdir. Baytar Mektebi öğrencilerinin nakledilmesiyle okulun adı "Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi" olarak değiştirilmiştir.¹⁰¹ Ziraat öğrencileri ise baytarlık öğrencilerinin okula alınmasından bir yıl sonra okula alınmaya başlanmıştır. Mektep müdürü Kaymakam Mehmed Ali Bey bir baytar okulunun açılmasının nedenini, okulun ziraat kısmının açılışı vesilesiyle yaptığı konuşmada, senelerce hayvancılığı olumsuz yönde etkilemiş olan hayvan hastalıklarının önüne geçmek için memlekette görülen baytar ihtiyacını karşılamak olarak açıklamıştır.¹⁰² Mehmed Ali Bey konuşmasının devamında gerek teorik gerekse pratik olarak

¹⁰¹ Kadioğlu, "Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi...", s. 101. ; E. İhsanoğlu, *a.g.e.*, s. 333.

¹⁰² "Halkalı Ziraat Mektebi," *Tercümân-ı Hakikat*, 22 Rebiülevvel 1310 (14 Ekim 1892), s. 3. Ayrıca O. Ergin, *a.g.e.*, s. 567.

baytarlıkla ilişkili olan Ziraat Mektebi'nin, Baytar Mektebi ile birleştirilmesinin doğal olduğunu ifade etmiştir.¹⁰³

Baytar kısmı öğrencilerinin Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de alacakları derslerin kendi konularına uygun olması sebebiyle herhangi bir sorun yaşanmazken, Halkalı Ziraat Mektebi'ne geldiklerinde yaşanacak olan hoca sıkıntısını aşmak için yurtdışında hoca yetiştirmek yoluna gidilmiştir. Bu amaçla 13 Temmuz 1889 tarihinde çıkarılan bir iradede yurt dışından hoca getirmek yerine Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'den doktorluk diploması almış, isteyen dört kişiyi 3-4 sene müddetle Fransa'daki Alfort Baytar Mektebi'ne göndermenin daha az masraflı olduğu belirtilmiştir. Yurtdışına gönderilen bu kişilerin daha sonra İstanbul'a dönmeleri ve buradaki Baytar Mektebi'nde hocalık yapmaları kararlaştırılmıştır.¹⁰⁴

1889 yılında Ahırkapı'da bulunan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de eğitim görmeye başlayan 25 baytar kısmı öğrencisinden 19'u, buradaki iki yıllık eğitimlerini tamamlayarak 1891 yılında Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'ne nakledilmişlerdir.¹⁰⁵ Hicri 1310 (1892/1893), 1311 (1893/1894) ve 1312 (1894/1895) yıllarına ait Devlet Salnâmeleri'nde okuldan "Halkalı Ziraat ve Baytar Mektepleri" şeklinde bahsedilmektedir. Devlet Salnâmeleri'nin yayınlandığı yıldan bir önceki senenin bilgilerini ihtiva ettiğini göz önünde bulunduracak olursak, okulun 1891 yılında açıldığını ve baytarlık eğitimi vermeye başladığı anlaşılır. Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nde 1891 yılında görev alan memurlar arasında okulun kurucusu da olan Mehmed Ali Bey müdür ve baytarlık müfettişi olarak, İstirati Kobulus Efendi'de ikinci müdür olarak geçmektedir.¹⁰⁶ 1311 (1892) ve 1312 (1893) seneleri salnâmelerinde yer alan Halkalı Ziraat ve Baytarlık Mektepleri'nin sadece baytarlık kısımlarını içeren hoca ve ders listeleri aşağıda verilmiş olup, 1893 yılında, baytar kısmı ders programına "Emrâz-ı Hâriciye" ismiyle bir ders eklenmiştir. Bu dersin hocalığını aynı zamanda mektep müdürü de olan Mehmed Ali Bey yapmaktadır. Ayrıca 1892 yılında Ameliyat-ı cerrâhiye hocalığını yürüten Ziya Bey, 1893 yılında yerini Rıza Bey'e bırakmıştır.

¹⁰³ "Halkalı Ziraat Mektebi," *Tercümân-ı Hakikat*, 22 Rebiülevvel 1310 (14 Ekim 1892), s. 3.

¹⁰⁴ 15 Zilkade 1306 (13 Temmuz 1899) tarihli irâde: BOA, İ.DH., nr. 1146 /89334.

¹⁰⁵ Ergin, *a.g.e.*, c. 3-4, s. 1174, Nihal Erk – Ferruh Dinçer, *a.g.e.*, s. 23; Emre Dölen, "Cumhuriyet'in Onuncu Yılında Kurulmuş Olan "İstanbul Üniversitesi" ile "Yüksek Ziraat Enstitüsü"nü Kuruluşlarının ve Akademik Yapılarının Karşılaştırılması", *Bilanço 1923-1998*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, c. I, 1999, s. 237.

¹⁰⁶ *Devlet Salnâmesi*, sene 1310, s. 380.

1892 yılında Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin baytar kısmı hoca ve dersleri¹⁰⁷

Memuriyet	İsim	Rütbe
Emrâz-ı umûmiye ve Fenn-i Vilâdet ¹⁰⁸ muallimi	Minas Efendi	Baytar Binbaşı
Emrâz-ı dahiliye muallimi	Doktor Rıfat Efendi	Kol Ağası
Müfredât-ı tıp muallimi	Doktor İsmail Besim Efendi	Kol Ağası
Hıfz-ı sıhhat-ı hayvâniye muallimi	Doktor Fahri Bey	Kol Ağası
Fenn-i mikrobi ¹⁰⁹ muallimi	Doktor Rıfat Hüsâmeddin Efendi	Kol Ağası
Ameliyat-ı cerrâhiye muallimi	Ziya Bey	Yüzbaşı

1893 yılında Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin baytar kısmı hoca ve dersleri¹¹⁰

Memuriyet	İsim	Rütbe
Emrâz-ı hâriciye muallimi	Mehmed Ali Bey	Baytar Kaymakamı
Emrâz-ı umûmiye ve Fenn-i Vilâdet muallimi	Minas Efendi	Baytar Binbaşı
Hıfz-ı sıhhat-ı hayvâniye muallimi	Doktor Fahri Bey	Binbaşı
Fenn-i mikrobi muallimi	Doktor Rıfat Hüsâmeddin Bey	Binbaşı
Emrâz-ı dâhiliye muallimi	Doktor Rıfat Bey	Kol Ağası
Müfredât-ı tıp muallimi	Doktor İsmail Besim Bey	Kol Ağası
Ameliyat-ı cerrâhiye muallimi	Baytar Rıza Bey	Yüzbaşı

1891 yılından itibaren üçüncü ve dördüncü sınıf öğrenimlerini görmek üzere Halkalı'ya gelmeye başlayan baytar kısmı öğrencileri, 1894 yılında müstakil olarak baytarlık eğitimi veren Mülkiye Baytar Mektebi'nin açılması üzerine bu okula nakledilmişlerdir. 3 Eylül 1894 tarihli bir belgede Halkalı Ziraat Mektebi baytar kısmı öğrencilerinin ikameti için kiralanmış olan konağa, depremden hasar gören Mekteb-i Sanayi öğrencilerinin yerleştirilmeleri istenmektedir.¹¹¹ Bu belgeden 1894 yılında baytar kısmı öğrencilerinin Mülkiye Baytar Mektebi'ne nakledildikleri için artık onların ikameti için kiralanmış bu konağa ihtiyaçları kalmadığını anlamaktayız. Ayrıca, yatılı olarak eğitim gören baytar kısmı talebesinin, okulda değil de kiralanmış olan bir konakta ikamet ettirildikleri de anlaşılmaktadır.

Baytar Mektebi'nin ilk iki ve son iki sınıflarının farklı okullarda görülmesi, mektep hocalarının geli-gidişlerinde ve uygulamalı derslerde sorunlara neden olmuştur. Ayrıca ziraat kısmının da eğitim vermeye başlamasıyla okulda yer sıkıntısı başlamıştır. Bu nedenlerden ötürü dört yıllık baytarlık eğitiminin tamamının, İstanbul'da açılacak olan bir okul bünyesinde

¹⁰⁷ *Devlet Salnâmesi*, sene 1311, s. 364-365.

¹⁰⁸ Vilâdet: Doğma, doğurma, dünyaya gelme. bkz. F. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 1151.

¹⁰⁹ Fenn-i mikrobi: Bakterioloji.

¹¹⁰ *Devlet Salnâmesi*, sene 1312, s. 380-381.

¹¹¹ BOA, BEO, nr. 487/36492.

birleştirilmesi düşünülmüştür. 1894 yılında, Kadırga'da Cünci (Cinci) meydanında bulunan Esat Bey Konağı kiralanarak bütün baytarlık öğrencileri buraya nakledilmiş ve okulun adı bu tarihten itibaren “Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi” olarak değiştirilmiştir.¹¹² Esad Bey konağına taşınan okulun müdürlüğüne, Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin müdürlüğünü de yapmış olan Mehmet Ali Bey getirilmiştir. 1894-1901 yılları arasında Esad Bey konağı Baytar Mektebi olarak kullanılmaya devam etmiştir. 1901 yılında ise Esad Bey konağının klinik ve laboratuvar çalışmaları için elverişli olmadığı belirtilmiş ve Sultanahmet'te bulunan Tunuslu Mahmut Hayrettin Paşa Konağı satın alınarak, okul buraya taşınmıştır.¹¹³ Bu konağa yeni binalar da eklenerek, baytarlık eğitimine elverişli bir okul haline getirilmeye çalışılmıştır.¹¹⁴ Sultanahmet'teki yeni binasında eğitim vermeye başlayan okul, savaş yılları olması nedeniyle 1913, 1915, 1916, 1917 ve 1919 yıllarında ne yazık ki mezun verememiştir. Buna rağmen 1893-1918 yılları arasında, Mülkiye Baytar Mektebi'nden toplam 324 veteriner mezun olmuştur.¹¹⁵ 1920 senesi Şubat ayında çıkan bir yangın sonucu okul binası kullanılamaz hale gelmiş ve öğrencileri geçici olarak Sanayi Mektebi'ne nakledilmişlerdir. Aynı yıl askeri ve sivil baytarlık okulları birleştirilerek okulun ismi “Baytar Mekteb-i Âlisi” olarak değiştirilmiştir.¹¹⁶ 28 Kasım 1928 yılında ise okul Maarif Nezâreti'ne bağlanmış ve ismi “Yüksek Baytar Mektebi” olmuştur. Okul, 1933 yılında Ankara'ya taşınana kadar bu isimle faaliyetini sürdürmüştür. 1933 yılında ise “Yüksek Ziraat Enstitüsü”ne devredilerek Ankara'ya taşınmış ve “Baytar Fakültesi” adıyla eğitim vermeye devam etmiştir.¹¹⁷ 1948 yılında Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kapatılmasıyla Ankara Üniversitesi'ne Veteriner Fakültesi olarak bağlanmıştır.¹¹⁸

Orman Mektebi ile birleşme ve ayrılış

Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat'tan sonra görülen idari ve sosyal reformların ve bu reformları desteklemek için girişilen ekonomiyi canlandırma politikalarının bir ayağını da orman ve maden alanlarındaki çalışmalar oluşturmuştur. Çünkü ormanlar ve madenler, devlet için önemli gelir kaynaklarını teşkil etmekteydi. Bu nedenle ormancılığı ve madenciliği Avrupa

¹¹² Ergin, *a.g.e.*, c. 3-4, s. 1175; S. Kadioğlu, “Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mecmuası...”, s. 101.

¹¹³ Nihal Erk – Ferruh Dinçer, *a.g.e.*, s. 24.

¹¹⁴ Ergin, *a.g.e.*, c. 3-4, s. 1175.

¹¹⁵ Muzaffer Bekman, *Veteriner Hekimliğimizin Fetret Devri 1918-1922*, İstanbul: Hüsnütabiat Basımevi, 1950, s. 7.

¹¹⁶ Nihal Erk – Ferruh Dinçer, *a.g.e.*, s. 27.

¹¹⁷ Nihal Erk – Ferruh Dinçer, *a.g.e.*, s. 28-29.

¹¹⁸ Nihal Erk, “Veteriner Fakültesinin Ankara Üniversitesine Katılışı Tarihi ve Son On İki Yıllık Öğretim Durumu”, *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, c. 8, sayı 2, 1961, s. 167.

usullerine göre düzenlemek ve uzmanlaşmayı sağlamak amacıyla teknik okulların açılması planlanmıştır.¹¹⁹

İlk teşebbüs 1857 tarihli olup, bu tarihte Ticaret Nezâreti binası içinde Fransızca eğitim veren ve on öğrenci kapasiteli bir ormancılık memur kursu açılmıştır.¹²⁰ 1871 yılında ise Mâliye Nezâreti'ne bağlı olarak, iki yıllık eğitim veren bir Orman Mektebi açılmış ve orman memurlarının bu okul vasıtasıyla yetiştirilmesi sağlanmıştır.¹²¹ Ormancılık ve madencilik alanlarındaki bu gelişmeyi, 1872 yılında açılan ve iki yıllık eğitim veren Maden Mektebi takip etmiştir.¹²² Bu iki okul 1881 yılında, Maliye Nezâreti'ne bağlanarak Orman ve Maadin Mektebi adı altında birleştirilmiştir. Orman ve Maadin Mektebi'nin öğrenim süresi, ilk iki yılı idadi (hazırlık) ve son iki yılı da âli düzeyde olmak üzere, toplam dört yıl olarak belirlenmiştir.¹²³

1893 yılına kadar ilk iki yılı hazırlık ve son iki yılı âli olmak üzere toplam dört yıllık eğitim veren Orman ve Maadin Mektebi kapatılarak, okulun ilk iki yıllık idadî sınıfları kaldırılmış ve âli sınıf öğrencileri Halkalı Ziraat Mektebi'ne nakledilmiştir.¹²⁴ Bunun nedeni olarak, Orman ve Maadin Mektebi bünyesinde eğitimlerini sürdüren orman kısmı öğrencilerine yeterli derecede eğitim verilememesi gerekçe gösterilmiştir. Orman Mektebi öğrencilerinin iyi derecede eğitim görmeleri için uygulamalı derslere de yer verilmesi gerektiği belirtilmiş, ormanlık bir alanda veya orman yetiştirmeye elverişli bir arazide yeni bir yatılı mektep inşa etmenin ise 6.000 altın liraya mâl olacağı anlaşılmıştır. Bu yüksek maliyet sebebiyle, orman kısmı öğrencilerinin Halkalı Ziraat Mektebi'ne nakledilmesi daha uygun görülmüştür. Çünkü Halkalı Ziraat Mektebi büyük bir çiftlik içinde bulunduğundan, arazinin bir kısmında orman yetiştirilebilecek ve burada orman kısmı öğrencileri uygulamalı ders görebileceklerdir. Ayrıca ziraatçilik derslerinin de ormancılık dersleriyle yakın olduğu ve okulun ders programına, bir kısım ormancılık derslerinin takviyesiyle

¹¹⁹ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, c. II, ed. E. İhsanoğlu, İstanbul: IRCICA Yay., 1999, s. 336.

¹²⁰ Unat, *a.g.e.*, s. 80ⁿ; Halil Kutluk, "Türkiye'de Ormancı Yetiştiren Okullar ve Çeşitleri", *Orman ve Av*, sayı 231, Mart 1948, s. 51.

¹²¹ Kutluk, "Türkiye'de Ormancı Yetiştiren Okullar ve Çeşitleri", s. 52.

¹²² Ergin, *a.g.e.*, c. I-II, s. 591.

¹²³ İhsanoğlu, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları", s. 337; H. Kutluk, "Orman ve Maadin Mektebi Neden Lağvedildi? Bu okulun Ormancı Kadrosu ve Tahsisatı Halkalı Ziraate Ne İçin İlhak Olundu?", *Tarım Bakanlığı Dergisi*, sayı 6, Mart 1948, s. 26; H. Kutluk, "Türkiye'de Ormancı Yetiştiren Okullar ve Çeşitleri", s. 52; H. Kutluk (derleyen), *Türk Ormancılığı ile İlgili Tarihi Vesikalar 893-1339 (1487-1923)*, İstanbul: T.C. Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yay., 1948, s. 312-313.

¹²⁴ 26 Rebiülahir 1311 tarihli irâde: BOA, İ.O.M., nr. 3/1311 R 26; BEO, nr. 310/23176; E. Dölen, *a.g.m.*, H. Kutluk, "1893-1910 Tarihleri Arasında Halkalı Ziraat", *Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Teknik Haberler Bülteni*, sayı 5, Mart 1966, s. 251.

ormancılık eğitiminin mümkün olabileceği belirtilmiştir.¹²⁵ Bu nedenle 1893 yılında ormancılık idadi ikinci sınıfında bulunan on beş öğrencinin, âli sınıfa yükseltmeleri için sınava alınmaları istenmiştir. Orman kısmı öğrencilerin Halkalı Ziraat Mektebi'ne nakledildikleri 1893 yılından, müstakil bir orman mektebi açılana kadar geçen sürede, orman memurları Halkalı'dan mezun öğrenciler arasından seçilmiştir. Orman ve Maadin Mektebi'nin maden kısmının ise ikinci planda tutulduğu ve yeterli derecede eğitim verilemediği belirtilerek, maden mektebinin kaldırılması ve alanında uzman maden hocaları yetiştirmek için Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Avrupa'dan gerekli eğitimi alarak yurda geri dönecek olan bu öğrenciler, daha sonra açılacak olan Maden Mektebi'ne hoca olacaklardır.¹²⁶

Orman Mektebi'nin Halkalı'ya taşınmasını takiben 1903 yılında yeni bir nizamnâme düzenlenmiş ve okulun adı "Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mekteb-i Âlisi" olarak değiştirilmiştir.¹²⁷ Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mekteb-i Âlisi Nizamnâmesi adını taşıyan bu yönetmelik, yirmi iki maddeden oluşmaktadır. Nizamnâmede, Ziraat ve Orman fenlerinin tahsili için Halkalı'da Ziraat Nezâreti'ne bağlı bir 'mekteb-i âli'nin teşkilatlandırıldığı belirtilmektedir. Öğrenim görecektir olan öğrenciler ücretsiz-yatılı, ücretli-yatılı ve ücretsiz-yatısız olmak üzere üç kısma ayrılacaklardır. Ücretli-yatılı olarak okula kabul edilecek olan öğrenciler yıllık 25 Osmanlı altını ücret vereceklerdir. Yeniden düzenlenen mektebin tahsil süresinin dört yıl olduğu ve ders döneminin Ekim ayında başlayıp Temmuz ayında son bulacağı belirtilmiştir.¹²⁸ Mektepte öğrenim gören öğrenciler gerek tahsilleri esnasında gerekse mezun olduktan sonra askerlikten muaf tutulmuşlardır. Ancak mektepten mezun olamayan öğrenciler bu muafiyetin dışındadır. Mektepte ücretli ve ücretsiz yatılı olarak bulunacak öğrenci toplam sayısı doksan olarak belirlenmiştir.¹²⁹

Mektep, birinci ve ikinci müdür yanında, ders programında belirtilen hocalarından oluşmaktaydı. Bütün hocalar Ziraat Heyet-i Fenniyesi'nin kararıyla, Nezâret tarafından tayin edilmekteydi. Eğer Mekteb'e bir hoca alınmak gerekirse, hoca olmak için başvuran adaylar bir imtihana alınır ve bu imtihanda birinci olan kişi mektebe hoca olarak atanırdı. Mektepte bulunan hocalar mutlaka her sene derslerin bitiminde bir kez ve bunun dışında gerekli

¹²⁵ 26 Rebiülahir 1311 tarihli irâde: BOA, İrâde- Orman ve Maden nr. 3/1311 R 26; H. Kutluk, "Orman ve Maadin Mektebi Neden Lağvedildi?..." s. 27.

¹²⁶ 26 Rebiülahir 1311 tarihli irâde: BOA, İ.O.M., nr. 3/1311 R 26.

¹²⁷ *HZOMAN*, 13 Şaban 1321 ve 22 Teşrin-i evvel 1319, *Düstur*, 1. Tertip, c. 7, s. 1087-1090. Bu nizamnâmenin layihâsi için bkz.: BOA, İ.KAN., nr. 3/1321 Ş 2; Ayrıca S. Kadioğlu, "Osmanlı Döneminde Türkiye'de Ziraat Okulları Üzerine Notlar...", s. 247-248.

¹²⁸ *HZOMAN*, s. 1087.

¹²⁹ *HZOMAN*, s. 1087.

görüldüğü zamanlarda, mektep ve dersler hakkında konuşmak için toplanırlardı. Toplantıda görüşülen konular daha sonra bir mazbata ile Nezâret'e gönderilirdi. Bu toplantının yapılabilmesi için hocaların yarısından bir fazlasının bulunması gerekmektedir.¹³⁰

Dersler ve bu derslerin kaç saat olacağı Ziraat Nezâreti tarafından belirlenecektir.¹³¹ Öğrenciler, gördükleri derslerden, biri genel ve diğeri özel olmak üzere iki sınava tâbi tutulacaklardır. Özel sınavlar her dersin hocası tarafından her üç ayda bir yazılı olarak, genel sınavlar ise ders yılı bitiminde hocalardan oluşan bir heyet tarafından sözlü olarak yapılacaktır. Son sınıf öğrencileri girdikleri genel sınavdan; Ziraat, Kimya, Fenn-i Mevâşi¹³², Ormancılık ve İktisat konularından sorumlu olacaktır. Bu konulardan sadece son senede öğrendiklerinden değil, mektebe giriş tarihinden itibaren gördükleri derslerde edindikleri bilgilerden sorumlu tutulacaklardır. Tahsilini tamamlayan öğrenci Ziraat Nezâreti tarafından onaylı bir diploma alacaktı. Mektep'ten birinci ve ikinci olarak çıkan öğrencilere, âli mekteplerden birinci ve ikinci olarak çıkanlara verilen mükâfat verilecekti.¹³³ Öğrenciler, resmi günlerin dışında, Perşembe öğleden sonra gidip Cuma akşamı gelmek üzere haftada bir gece izinli olacaklardı. Yaz tatili ise genel sınavların bittiği Ağustos ayının başlangıcından Ekim ayının başına kadardı.¹³⁴

Öğrenciler talimat ve nizamnâmelerde belirtilmiş olan bütün görevleri yerine getirmeye mecburdu. Bunun aksi yönünde davranan öğrenci cezalandırılırdı. Cezalar biri dersten, diğeri ise kötü ahlaktan olmak üzere iki durumda verilirdi. Dersten kaynaklanan cezaların yaptırımı hafta izninden mahrumiyetti. Kötü ahlaktan ceza alanların durumu sicillerine kaydedilirdi. Hakkında üç defa ceza verilen ve mektepteki öğrenimi boyunca iki defa sınıf geçemeyen öğrenci mektepten atılırdı. Ders döneminin sonunda yapılan imtihanlarda yeterli görülmeyen öğrenciye okulu bırakmış gözıyla bakılırdı. Ancak bu konuda geçerli bir mazereti olan öğrenci, yaz tatilinin bitmesine iki gün kala durumu mektep müdürüne bildirerek mazeretinin kabul edilmesini beklerdi. Nizamname'de, okul idare heyeti, hoca, memur, öğrenci ve müstahdemlerinin görevleri ile ders ve sınavların nasıl yapılacağı hakkında Ziraat Nezâreti tarafından başka bir talimat yayımlanacağı belirtilmiş ise de biz böyle bir talimata rastlayamadık. 1903 Nizamnamesi'nde ayrıca, 17 Mayıs 1884 tarihinde yayımlanmış olan Halkalı Ziraat Mektebi Nizamnâmesi'nin hükümsüz

¹³⁰ *HZOMAN*, s. 1088-1089.

¹³¹ *HZOMAN*, s. 1089.

¹³² Mevâşi: Koyun, keçi, inek gibi hayvanlar. F. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 634.

¹³³ Bu mükâfat, okuldan birincilikle mezun olanlara altın, ikincilikle mezun olanlara gümüş madalya verilmesi şeklindedir. 27 Safer 1327 (20 Mart 1909) tarihli arz tezkiresi: BOA, MF. MKT., nr. 1108/17.

¹³⁴ *HZOMAN*, s. 1089.

olduğu belirtilmiştir. Halkalı Ziraat ve Ormançılık Mekteb-i Âlisi Nizamnâmesi'nin yürütülmesi ile görevli kurum Ziraat Nezâreti'dir.¹³⁵

1893 yılından itibaren Halkalı Ziraat Mektebi'nde eğitim almaya başlayan orman kısmı öğrencileri, 1909 yılında Bahçeköy'de Orman Mekteb-i Âlisi adı altında iki yıllık eğitim veren müstakil bir orman okulunun açılmasıyla birlikte Bahçeköy'e nakledilmişlerdir.¹³⁶ Açılan bu okulun eğitim süresi 1917 yılında üç seneye çıkarılmış ve 1933 yılında Ankara'daki "Yüksek Ziraat Enstitüsü"ne taşınana kadar eğitim bu şekilde devam etmiştir.¹³⁷ Ormançılık eğitiminin Halkalı'da verilmeye başlandığı 1893 yılından, müstakil orman okulunun açıldığı 1909 yılına kadar, Halkalı Ziraat Mektebi'nin orman kısmından toplam 250 öğrenci mezun olmuştur.¹³⁸

Orman Mekteb-i Âlisi'nin 1933 yılında Ankara'ya taşınmasından önce, okulun Halkalı Ziraat Mektebi ile yeniden birleştirilmesi gündeme gelmiştir.¹³⁹ 2 Ekim 1922 tarihli belgede, bu konu etraflıca ele alınmıştır. Sarıyer'de aylık 1.500 liraya kiralanmış bir binada eğitim veren Orman Mektebi'nin, Halkalı Ziraat Mektebi ile birleştirilip yıllık masraflarında tasarrufa gidilmesi amaçlanmıştır. Mazbatada on üç sene önce birbirinden ayrılan bu iki okulun esasında birbirinden farklı iki uzmanlık alanında eğitim verdiği vurgulanmaktadır. Ayrıca tarımın, bitkilerin senelik ürünüyle ilgilendiğini, buna karşın ormancılığın ise uzun senelere yayılan bir uğraş olduğu ifade edilmiştir. Belgede dikkat çeken bir başka husus da, Ticaret ve Ziraat Nezâreti müsteşarı Ali Bey'in verdiği izahattır. Ali Bey, Orman ve Ziraat mekteplerinin tasarruf amacıyla birleştirilmesine karşı çıkmıştır. Mekteb-i Mülkiye'nin yıllık 60.000 lira masrafı olduğunu vurgulamış ve birleştirme neticesi yapılan tasarrufun çok az öğrencisi bulunan Mülkiye Mektebi'ne yönlendirilmesinin gereksiz olduğunu belirtmiştir. Senelik masrafı 11.300 lira olan Orman Mekteb-i Âlisi'nin ise Halkalı Ziraat Mektebi ile birleştirilmesinin, bu açıdan uygun olmadığını söylemektedir. Ali Bey'in açıklamaları dikkate alınmış ve Orman Mektebi öğrencilerinin Halkalı Ziraat Mektebinde öğrenim görmelerinin uygun olmadığı anlaşılmıştır. Mekteplerin birleştirilmesi, öğrencilerin eğitimlerini olumsuz yönde etkileyeceği gibi, düşünüldüğü kadar tasarruf edilemeyecektir. Yıllık 6.690 lira tasarruf edilmesinin öngörüldüğü bütçede, yapılan hesap sonucu bu miktarın yıllık sadece 670 lira olacağı anlaşılmıştır. Bunun üzerine Orman ve

¹³⁵ *HZOMAN*, s. 1089-1090.

¹³⁶ İhsanoğlu, *a.g.e.*, s. 337.

¹³⁷ Kutluk, "1893-1910 Tarihleri Arasında Halkalı Ziraat", s. 252; E. İhsanoğlu, *a.g.e.*, s. 337.

¹³⁸ Kutluk (derleyen), *Türk Ormancılığı ile İlgili Tarihi Vesikalar 893-1339 (1487-1923)*, s. 614-623.

¹³⁹ 2 Ekim 1922 (10 Safer 1341) tarihli Maliye Komisyonu tezkiresi: BOA, M.V., nr. 224/137; Ayrıca Necdet Sakaoğlu, "Halkalı Ziraat Mektebi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 3, İstanbul 1994, s. 527.

Ziraat mekteplerinin birleştirilmesinden vazgeçilerek, Orman Mektebi'nin yıllık bütçesinde tasarrufa gidilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁴⁰

Bahçeköy'deki binasında eğitim vermeye devam eden Orman Mekteb-i Âlisi, 1933 yılında Ankara'da bulunan Yüksek Ziraat Enstitüsü'ne bağlanmış ve Orman Fakültesi adını almıştır. 1948 yılına kadar Yüksek Ziraat Enstitüsü'ne bağlı olarak faaliyet gösteren fakülte, 30 Haziran 1948 tarihinde kabul edilen Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kapatılması ile ilgili kanun gereğince İstanbul Üniversitesi'ne bağlanmıştır.¹⁴¹ Fakülte günümüzde de İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi olarak hizmet vermeye devam etmektedir.

Halkalı Ziraat Mektebi'nin bina ve arazisinde yapılan değişiklikler ve taşınma girişimleri

Halkalı Ziraat Mektebi'nin bina ve arazisi inşa edildiği dönemdeki haliyle kalmamış, zaman içerisinde arazi sınırları genişlemiş ya da küçülmüş, bina ve numune çiftliğinde görülen eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Bunların dışında, okulun iki defa taşınması da gündeme gelmiştir. Yapılan tüm bu çalışmalar okulun ve eğitimin kalitesini artırma amaçlıdır.

Çeşitli dönemlerde Halkalı Ziraat Mektebi'ne arazi vakfedilmiş ya da satın alma yoluyla mektep arazisi genişletilmiştir. Örneğin 1892 yılında Osman Paşazâde İrfan Bey adlı kişi 190 dönüm arazisini Halkalı Ziraat Mektebi'ne vakfetmiştir.¹⁴² 1908 yılında ise, 20 dönümü bağ ve 47 dönümü tarla olmak üzere toplam 67 dönüm arazi on iki bin kuruşa İsmail ve kardeşi Muharrem bin Mahmut'tan satın alınmıştır.¹⁴³ Bu araziler Halkalı Ziraat Mektebi'ne bağlı numune çiftliği arazisine katılarak okul bünyesinde işlerliği sağlanmıştır. Böylece, 1908 yılında okulun toplam arazisi 6.757 dönüme ulaşmıştır.

1917 tarihli Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mecmuası'nda, okulun o tarihteki arazisi; ziraate uygun, ziraate uygun olmayan, bağ-bahçe-fıdanlık, orman-çayır ve taş ocakları olarak aşağıdaki şekilde tasnif edilmiştir:

¹⁴⁰ 10 Safer 1341 (2 Ekim 1922) tarihli Meclis-i Vükela mazbatası: BOA, M.V., nr. 224/137.

¹⁴¹ Erk, "Veteriner Fakültesinin Ankara Üniversitesine Katılışı Tarihi...", s. 159,167.

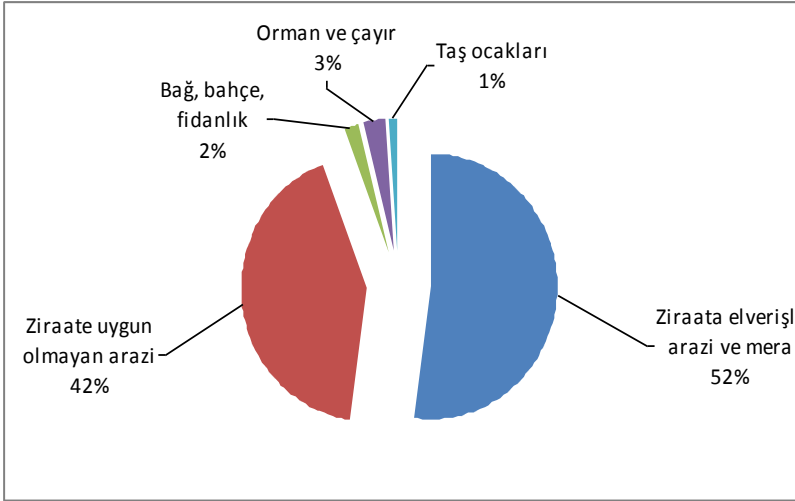
¹⁴² 20 Zilkade 1309 (16 Haziran 1892) tarihli Şurâ-yı Devlet mazbatası: BOA, BEO, nr. 25/1811.

¹⁴³ Orman Maadin ve Ziraat Nezâreti'nden Şurâ-yı Devlet'e gönderilen 16 Şaban 1322 (26 Ekim 1904) tarihli tezkire: BOA, Ş.D., nr. 534/48.

Halkalı Ziraat Mektebi'nin 1917 senesindeki arazi dağılımı¹⁴⁴

Okul Arazisinin Cinsi	Miktarı (dönüm)
Ziraate elverişli arazi ve mera	3.121,5
Ziraate uygun olmayan arazi (taşlık)	2.508
Bağ, bahçe, fidanlık	128
Orman, çayır	164
Taş ocakları	63
Toplam	5.984,5 dönüm

Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mecmuası'nda verilen bilgilere göre, Halkalı Ziraat Mektebi 1917 senesinde toplam 5.984,5 dönümlük bir alan üzerinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Dolayısıyla 1908 yılında 6.757 dönüme ulaşan arazinin, 1917'de 5.984,5 dönüme indiği görülmektedir. Okul binasının bu rakama dâhil olup olmadığı belirtilmemiştir. Ancak sanıyoruz ki bu rakam okulun toplam arazisi olarak belirtildiğinden, okul binası da verilen bu rakam içerisinde bulunmaktadır. Okul binasının, ziraate müsait olmayan taşlık arazide yer aldığı düşünülebilir.

Mehmet Akif [Ersoy]'un verdiği bilgilere göre Halkalı Ziraat Mektebi kampüsünün arazi dağılımı.

Yukarıdaki şekilde de görüleceği üzere, okulun ziraate uygun olmayan arazi oranı oldukça yüksektir. Nedenlerden sadece biri bu olmakla beraber, 1914 ve 1917 yıllarında olmak üzere iki defa, Halkalı Ziraat Mektebi'nin başka bir yere taşınması gündeme gelmiştir. 1914 senesinde mektebin müdür muavini

¹⁴⁴ Mehmet Âkif [Ersoy], *a.g.m.*, s. 3.

olan Hüdâverdi Efendi'den,¹⁴⁵ mektebin Şişli ile Maslak arasında bir yere taşınmasının uygun olup olmayacağını araştırılması istenmiştir.¹⁴⁶ Ticaret ve Ziraat Nezâreti'nin isteği üzerine o bölgede bir inceleme yapan Hüdâverdi Efendi, Halkalı Ziraat Mektebi'nin Ayazağa Çiftliği'ne taşınabileceğini beyan etmiştir. Hüdâverdi Efendi, raporunda şu gerekçeleri sunmaktadır; Ayazağa Çiftliği'nin 6.000 dönüm civarında olan arazisi, bir ziraat okulu açmak için gayet müsaittir. Çiftlikte mektep görevlilerinin kullanımına, hayvan beslemeye ve tarım yapmaya yetecek kadar su bulunmaktadır. Hazine-i Hassa malı olan arazi, Süvari-i Kebirin Zabit Mektebi olarak kullanıldığından arazi içerisinde mera, tarla, orman ve binalar bulunmaktadır. Ayrıca Ziraat Mektebi'nin İstanbul'a yakın bir yere taşınması mektebin kuruluş amaçlarından olan, modern makinelerin halka tanıtılması açısından da daha uygun olacaktır. Ancak sebebini bilememekle beraber, bu taşınma işlemi gerçekleştirilmemiştir.

1917 yılında Ticaret ve Ziraat Nezâreti, Halkalı Ziraat Mektebi'nin Mecidiye Çiftliği'ne taşınmasını istemiştir.¹⁴⁷ Zira, okulun mevki dolayısıyla zirai uygulama yapılamamaktadır. Yüksek bir ziraat okulunda olması gereken şartların tam olarak yerine getirilemediğini ifade eden Nezâret, bu şartları ve Halkalı'nın mevcut durumunu şu şekilde sıralamıştır:

- 1) Âli bir ziraat okulunda yapılması gereken sulama tatbikatı, yeterli miktarda su bulunmamasından dolayı Halkalı Ziraat Mektebi'nde yapılamamaktadır.
- 2) Okul arazisi uygun olmadığından çayır yetiştirilememektedir.
- 3) Osmanlı Devleti'nin arazisi geniş ve insan sayısı azdır. Özellikle içerisinde bulunan savaş dolayısıyla traktör ve otomobil sabanı gibi ziraat âletleri ile tarım yapmak önemlidir. Ancak okulda müsait arazi bulunmadığından bu âletler ile ziraat yapılamamaktadır.
- 4) Halka, yeni usullere göre ziraatin benimsetilmesi amaçlandığı halde Halkalı Ziraat Mektebi'nin yerinin buna uygun olmaması nedeniyle bu amaca ulaşılamamaktadır. Yine konumundan dolayı ağaç fidanları hastalıklara maruz kalmakta ve bu nedenle halka ağaç fidanı verilememektedir. Bunun sonucu olarak, halka yeni usul ziraat benimsetilememekte, meyve ağaçları yetiştirilememektedir.
- 5) Kuru iklimlere özgü ziraat yapılamamaktadır.
- 6) Okulda ziraate uygun arazi çok azdır.
- 7) Okul, her türlü ulaşım ve nakliye merkezlerine uzaktır. Bu nedenle hoca, memur ve yatısız olarak öğrenim gören öğrenciler, ulaşım sırasında çok vakit ve para harcamaktadır.

¹⁴⁵ Asıl adı Apraham Allahverdi(yan) olan Hüdaverdi Bey'in kısa biyografisi ve *İlmi-i Nebatat* (1911) kitabı hakkında bir inceleme için bkz. Şeref Etker, "Ormançılık ve ziraat okulları için *İlmi-i Nebatat*: Mıgırdiç Hekimyan, 1880 ve Apraham Allahverdi (Hüdâverdi), 1911-1913," Osmanlı Bilimi Araştırmaları c. XI, sayı 1-2, 2009-2010 (Asuman Baytop Armağanı), s. 305-319.

¹⁴⁶ Hüdâverdi Efendi'nin 3 Temmuz 1914 tarihli raporunun tercümesi: BOA, T. ZTİ., nr. 3057/48.

¹⁴⁷ 11 Şevval 1335 (31 Temmuz 1917) tarihli irâde 3 numaralı belge: BOA, İ. DUT., nr. 13/80.

Sayılan maddelerde okulun bulunduğu yerin iklim ve arazisinin ziraate elverişli olmadığı vurgulanmaktadır. Belirtilen bu nedenlerden dolayı, Halkalı Ziraat Mektebi'nin İstanbul civarında bulunan başka çiftliklerden birine taşınması istenmiştir. Buna en uygun yer olarak da Mecidiye Çiftliği seçilmiştir. Mekteb'in bu çiftliğe taşınmak istenmesinin nedenleri de şöyle sıralanmaktadır. Mecidiye Çiftliği 2.500 dönüm kadar çayırığa, 2.000 dönüm kadar ziraat yapmaya uygun araziye, orman ve bağ yetiştirilebilecek 2.500 dönüme ve 100 dönüm kadar da meyve ağaçları ve bahçe arazisine sahiptir. Ayrıca çiftlikte, sulama tatbikatı yapmaya yetecek kadar su bulunduğu da belirtilmektedir. Mecidiye Çiftliği ile yakınındaki Baruthâne arasında bir bataklık bulunmakta ve bu bataklık kurutulduktan sonra sebze bahçesine ya da çayıra dönüştürülebilecektir. Mecidiye Çiftliği'ne ulaşım rahattır:—Ayestafanos istasyonuna on dakika mesafededir. Çiftliğin toprak yapısı da Anadolu'daki toprak yapısına çok benzemektedir ve bu durum mektepten mezun olarak Anadolu'da tarım yapacak olan öğrenciler için faydalı olacaktır. Bu nedenle, Emlâk-ı Hakâniye içinde olan Mecidiye Çiftliği'nin, hükümete devredilmesi istenmektedir. Ancak Hazine-i Hassa Müdür-i Umûmiyesi bu isteği kabul etmemiştir. Zira, Emlâk-ı Hakâniye içinde bulunan ve yıllık gelirleri 600.000 lira civarında olan çeşitli çiftlik, arazi ve gelirleri zaten Maliye Nezâreti'ne devredilmiş ve Emlâk-ı Hakâniye'nin bütçesi azalmıştır.¹⁴⁸ Mecidiye Çiftliği, Emlâk-ı Hakâniye içinde kalan bir-iki çiftlik ve araziden biri olup, İstanbul'a çok yakın olması dolayısıyla saray için acilen tedariki gereken kuzu ve süt gibi gereksinimleri karşılamaktadır. Ayrıca çiftlikte yetişen çayırlar, İstabl-ı Âmire'deki¹⁴⁹ hayvanların gıda ihtiyacının bir kısmının karşılanmasında kullanılmaktadır. Bu nedenlerden dolayı, çiftliğin Mâliye Hazinesi'ne devredilmesi kabul edilmemiştir. Bununla beraber eğer okulun Ayestafanos civarına taşınması isteniyor ise, barutçu başı Ohannes Bey'in Yeni Çiftlik'i veya Agop Bey'in Florya Çiftliği'nin buna daha uygun olacağı belirtilmiştir. Bahsedilen çiftlikler 10.000 dönümden geniştir ve arazilerinde orman ve su bulunmaktadır.¹⁵⁰

Mektep'in başka bir yere taşınması konusundaki bu iki girişim de sonuçsuz kalmış ve Halkalı Ziraat Mektebi kapanana kadar Halkalı'daki yerinde eğitim vermeye devam etmiştir.

Halkalı'da eğitim vermeye devam eden okul, komşu arazilerle bir takım sorunlar da yaşamıştır. Bu sorunlardan biri 1920 tarihlidir. Büyük Halkalı köyü

¹⁴⁸ Mâliye Hazine'sine devredilen toplam 600.000 liralık çiftlik, arazi ve vâridatın listesi için bkz. A. Terzi, *Hazine-i Hassa Nezareti*, s. 142-143; 150-152.

¹⁴⁹ İstabl-ı Âmire: Saray hayvanlarının yetiştirilmesi, bakımları ve bu hayvanların takım ve sair hususlarına dâir çeşitli teşkilatların idâresini yapan birim. (Arzu Terzi, *a.g.e.*, s. 71.)

¹⁵⁰ 11 Şevval 1335 (31 Temmuz 1917) tarihli irâde: BOA, İ. DUİT., nr. 13/80.

sakinlerinden İbrahim ve Murad Naci Beyler, tasarruflarında bulunan 60 dönüm tarlanın 25 dönümünü Halkalı Ziraat Mektebi'nin işgal ettiğini ifade etmiş ve bundan sorumlu tuttıkları okul müdürü Salih Sıdkı Bey'i ve çiftlik nâzırı Hasan Bey'i şikâyet etmiştir. Yapılan şikâyette, Halkalı Ziraat Mektebi'nin kuzey doğusunda bulunan tarlaya 25 dönümden fazla girilerek buraya ağaç fidanları dikildiği belirtilmektedir. Yapılan inceleme neticesinde gerçekten de İbrahim ve Murad Naci Beylerin arazisine girildiği sonucuna varılmış ve bu durumun derhal son bulması yönünde karar alınmıştır.¹⁵¹

Halkalı Ziraat Mektebi'ni kapatma girişimi

Ziraî alanda gelişmeyi sağlamak için açılan Halkalı Ziraat Mektebi'nin, 1922 yılında kapatılması gündeme gelmiştir. Yeni Ziraat Gazetesi'nin haberine göre, okulun çok masraflı olduğu ve iyi yönetilemediği gerekçe gösterilerek bir müddet ya da tamamen kapatılması düşünülmektedir.¹⁵² Verilen haberde, bunun yanlış bir karar olduğu ve uygulanmaması gerektiği ifade edilmektedir. Nitekim bu proje hayata geçmemiş, okul eğitim vermeye devam etmiştir. Yine 1922 yılında bu defa isimsiz olarak yazılan bir başka makalede, Ziraat Müdüriyet-i Umûmiyesi hakkında ağır ithamlarda bulunulmuştur. Ziraat Müdüriyet-i Umûmiyesi'nin Halkalı Ziraat Mektebi'nin kapatılması için uğraştığı, okula girişi zorlaştırmak için giriş sınavına yeni şartlar getirdiği ve bu yüzden de 1922 senesinde Halkalı'ya sadece beş öğrencinin girebildiği ifade edilmiştir. Müdüriyet-i Umûmiye'nin böylece, binlerce liralık bütçesi olan bir okula sadece beş kişinin girmesini bahane ederek okulu kapattırmak istediği ileri sürülmüştür. Bunun nedeni olarak da Halkalı'dan yetişen kişilerin, Müdüriyet-i Umûmiye'de görev alanlardan ilim ve fen bakımından daha bilgili oldukları ve Halkalı mezunu kişilerin iş başına gelmeleri durumunda kendileri için hayırlı olmayacağını bilmeleri gösterilmiştir.¹⁵³ Sonuç olarak, Halkalı Ziraat Mektebi'ni kapatma düşüncesi gerçekleşmemiş, bir teşebbüs olarak kalmıştır.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanından sonra, reformlara maddî destek sağlamak amacıyla bir takım girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimlerden biri de ziraat alanında yaşanmış ve ülke ziraatinin modernleştirilerek ziraî gelirlerin artırılması amaçlanmıştır. Ziraati modernleştirme çabaları doğrultusunda bir taraftan ziraî kurum ve bürokrasinin oluşmasına, diğer taraftan da ziraatin modern tekniklerle yapılması için ziraat

¹⁵¹ 1 Recep 1338 (21 Mart 1920) tarihli arzuhâl ve tahkikât raporları: BOA, DH.İ.UM.EK. , nr. 60 / 20.

¹⁵² Fazıl, "Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Tasarruf Uğruna Lağv Edilebilir mi?", *Yeni Ziraat Gazetesi*, 1 Eylül 1338 (1 Eylül 1922), sayı 29, s. 66-67.

¹⁵³ "Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mülga Ziraat Müdüriyet-i Umûmiyesi Halkalı'ya Ne İçin Tahammül Edemiyordu?", *Yeni Ziraat Gazetesi*, 1 Kânun-ı Evvel 1338 (1 Aralık 1922), sayı 32, s. 113-115.

okullarının açılmasına çalışılmıştır. Çeşitli tarihlerde yaşanan başarısız girişimlerin ardından, 1892 yılında âli seviyede ziraat eğitimi veren bir okul Halkalı Ziraat Mektebi ismiyle açılmıştır.

Dönemin ihtiyaçları gereği 1891 yılında Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi adı altında açılan ve ilk öğrencilerini baytar kısmı öğrencilerinin oluşturduğu okul, 1892 yılından itibaren ziraat öğrencisi almaya başlamıştır. Ancak bu durum ziraat okulunun, baytar okulu ile birleştirildiği anlamına gelmez. Çünkü en baştan beri açılması düşünülen okul Halkalı Ziraat Mektebi'dir ve 1884 yılında yayımlanan nizamnâmede bu durum açıkça ifade edilmiştir. Nizamnâmenin "Büyük Halkalı Ameliyat Ziraat Mektebi Nizamnâmesi" başlığını taşıması da bu yöndeki düşüncemizi desteklemektedir. Dönemin şartları gereği baytar mektebi suretinde açılan okul, 1892 yılında ziraat eğitiminin de başlamasıyla ikili eğitim verir hale gelmiştir.

Uzun yıllar hizmet veren Halkalı Ziraat Mektebi, 1928 yılında kapatılmış ve öğrencileri İstanbul'daki Yüksek Orman Mektebi'ne nakledilmişlerdir.¹⁵⁴ 1933 yılında ise Ankara'da açılan Yüksek Ziraat Enstitüsü'ne bağlı bir fakülte olarak hizmet vermeye başlamıştır.¹⁵⁵

Okul binası 1930'dan itibaren Halkalı Ziraat Mektebi ismiyle 3 yıl süreli orta dereceli meslek okulu olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Okul, 2001-2005 yılları arasında Zirai Üretim İşletmesi ve Peyzaj Meslek Lisesi ismini alır. 2005'te okul kapatılmış ve bina 2005-2010 yılları arasında Tarım Bakanlığı'na bağlı olarak Halkalı Zirai Üretim İşletmesi Tarımsal Yayım ve Hizmet İçi Eğitim Merkezi Müdürlüğü ismiyle faaliyet göstermiştir. Şu an 357 dönümlük bir arazi üzerinde bulunan okul binası, 2010 yılında İlim Yayma Vakfı'na kiraya verilmiştir. Günümüzde ise bina, bu vakfa bağlı olarak hizmet veren İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi olarak kullanılmaktadır.

Kuruluşu 1892 yılında gerçekleşen Halkalı Ziraat Mektebi, Osmanlı'da âli seviyede kurulan ilk ve 1910-1912 yılları arası âli seviyede eğitim veren Selanik Ziraat Mektebi dışındaki tek ziraat okuludur. Zaman zaman, veterinerlik ve ormancılık eğitimi de yapılan okul, modern ziraatin eğitim, yöntem ve âletlerinin Osmanlı Devleti'nde yaygınlaşmasına öncülük ettiği gibi, 36 yıl boyunca ziraat alanında eğitimci ve bürokrat yetiştiren bir kurum olarak da hizmet vermiştir.

¹⁵⁴ Kadioğlu, "Halkalı Ziraat Mektebi-i Âlisi... , s. 102.

¹⁵⁵ Ali Arslan, *Türkiye'de Üniversite ve Siyaset*, İstanbul: Paraf Yay., 2011, s. 103.

Fotoğraf 5. Halkalı Ziraat Mektebi binası (Fotoğraf V. Çeşme, 28.05.2009)

Fotoğraf 6. Halkalı Ziraat Mektebi binası (Fotoğraf V. Çeşme, 28.05.2009)

Ek 1. 1887 Yılına Ait Demirbaş Listesi¹⁵⁶

Çift Hayvanı	Adet	Yaş	Ücret (kuruş)
Öküz	4		4.000
Manda	2		2.500
Binek atı	1	16	300
Kepli sarı inek	1	8	400
Sarı inek	1	11	300
Gök inek	1	6	750
Koşuluk tosun	2	3	700
Alacasarı dana	1	2	150

¹⁵⁶ 9 Safer 1305 (27 Ekim 1887) tarihli demirbaş defteri: BOA, T. ZTİ., nr. 3043/19.

Boz dişi dana	1	2	250
Sarı dişi buzağı	1	6 Aylık	100
Sarı erkek buzağı	1	6 Aylık	100
Erkek boğa	1	3 Aylık	400
Erkek boz boğa	1	1	300
Toplam	18		10.250 kuruş

Kümes Hayvanı	Adet	Ücret (kuruş)
Tavuk	11	55
Piliç	11	33
Horoz	5	25
Ördek	7	35
Toplam	34	148 kuruş

Çift Aleti	Adet	Ücret (kuruş)	Toplam
Fransız pulluğu	3	2828 kuruş 60 santim	
Demir tırmık	1	828 kuruş 50 santim	
Demir tohum kalburu	1	1655	
Yerli araba	3	750	
Döğen (takımlı)	7	450	6.512 kuruş 10 santim
Yerli saban	4	72	
Demir saban	1	200	272 kuruş
Toplam	20		6.784,10 kuruş

Çiftçi Alet ve Edevatı	Ücret (kuruş)
Muaze kesri	12
Çift kesri	6
Bilek burgusu	17
Kılıç burgusu	19
Orta burgu	15
Çöp burgu	7
Dingilbaş eğer burgusu	6
Çelik eğe demiri	15
Çelik törpü	20
Çelik bıçkı	13
Rende	19
Küştere (uzun dülgere rendesi)	17
Zıvana testere	14
Bağ testeresi	5
Demir çatal bel	36
Demir bahçe tarağı	3 kuruş 50 santim
Soğan dikmek için çapa	5
Demir çatal	8
Bahçe tarağı	7

Yaba dişi burgusu	5
Oluklu ege demiri	4
Burgu	2
Öküz döğenler için döğen selik	10 kuruş 50 santim
Buğday kalburu	12
Kümes için kilit	1 kuruş 50 santim
Teneke süt güğümü	13 kuruş 50 santim
Sabanlar için demir dingil	12
Çalı baltası	40
Pulluklar için zincir	38 kuruş 50 santim
Zincirler için halka ve kanca	4
Büyük beygir için koşum	220
İki yüzlü kazma	17
Yularlı balta ve keser sapları	6
Bağı kükürtlemek için teneke	2 kuruş 25 santim
Toplam	649,75 kuruş

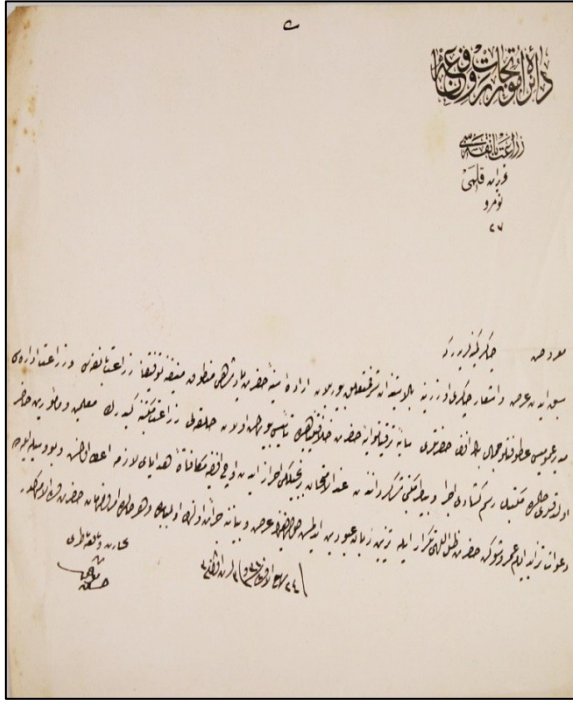
Diğer Eşyalar	Ücret (kuruş)
Kahve cezvesi	7 kuruş 50 santim
Kahve fincanı	4
Maden kahve tepsisi	5 kuruş 50 santim
Kahve ve şeker için kâse ve kaşık	4 kuruş 50 santim
Çatal ve kaşık	13
Gaz lambası	7 kuruş 50 santim
Sac maşa	10
Büyük ve küçük sac ayak	4 kuruş 75 santim
Çinko sahan	2 kuruş 50 santim
Yemek masası	35
Zeytinyağı için teneke	6 kuruş 25 santim
Eğer başlık (takımlı)	190
Süt sağmak için çinko bakraç	15 kuruş 50 santim
Buğday kalburu	24
Kazan	116
Fiçı	40
Küçük fiçı	20
Fırın körüğü	11 kuruş 50 santim
Beygir semeri	90
Araba başlığı	30
Keser sapı	2
Testere sapları	6
Çinko karavana	2
Teneke gaz lambası	2 kuruş 50 santim
Kenevir ...	44 kuruş 50 santim
Çinko bakraç	8
Mum	6
Süt süzmek için elek	3 kuruş 25 santim
Lamba	35
Tabak	10

ibtidâr edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkim olundu efendim. 8 Şevval 1300 / 30 Temmuz 1299

Ma'rûz-ı çâker-i kemînelerdir ki

Reside-i dest-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhileri melfûf-ı takrir ve tezkire mânzur-ı âlfî buyurulmuş ve ber-vech-i istîzân muâmelât-ı lâzîminin ifâsı husûsuna irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî müte'allik ve şeref-sudûr buyurularak zîkr olunan tezkire ve takrir i'âde kılınmış olmağla ol babda emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir. 12 Şevval 1300 / 3 Ağustos 1299

EK 3. Halkalı Ziraat Mektebi'nin resmî açılış töreninin yapıldığına dair tezkire-i aliyye¹⁵⁸

Ma'rûz-ı çâker-i kemînelerdir ki

Sebk eden arz ve iş'âr-ı çâkerî üzerine bi'l-istîzân şeref müte'allik buyurulan irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî mantûk-ı münîfine tevfikân Ziraat Bankası ve Ziraat İdâresi müdür-i umûmîsi atüfetlü Cemal Beyefendi sâye-i terakkîyât-ı vâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde te'sis buyurulmuş olan Halkalı Ziraat Mektebi'ne giderek muallimîn ve me'mûrîn hâzîr oldukları halde mektebin resm-i küşâd-ı icrâ ve Baytar Mektebi şâkirdânından inde'l-imtihan birinciliği ihrâz eden üç efendiye mükâfâten hedâye-i lâzîme i'tâ olunmuş ve bu vesîle ile de da'vât-ı tezâyüd eyleme ömr-i şevket-i hazret-i zıllullâhî tekrar ile tezyîn-i zebân-ı ubûdiyyet edilmiş olduğunun arz ve beyânına cür'et olundu ol babda ve her halde emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir

24 Rebiülevvel 1310 / 3 Teşrin-i evvel 1308

¹⁵⁸ BOA, Y.A.HUS., nr. 265/153.

Halkalı School of Agriculture (1892-1928) within the Ottoman modernisation reforms: Foundation and organisation

Initiatives to create a school aiming to disseminate modern agricultural methods in the Ottoman Empire were first taken in 1848. A school giving high-level (*âli*) education on agriculture opened in 1892 in Halkalı, nearby Istanbul. Because this school (*Halkalı Ziraat Mektebi*) was unified with the Veterinary and Forestry schools, foresters were trained in the Halkalı School of Agriculture from 1893 to 1910 when the Forestry School left Halkalı. The school trained agriculturalist alone from 1910 to 1928 when the school was definitely closed. The students were then transported to the Forestry School (*Yüksek Orman Mektebi*) in Istanbul. The present study aims to examine the initiatives taken to modernise agricultural training in 19th century Ottoman Turkey in by focusing on the Halkalı School of Agriculture, its creation, regulations and administration.

Key words: Halkalı School of Agriculture, Ottoman Empire, modernisation, education, agriculture, agricultural schools, Turkey.

Osmanlı'da ziraati modernleştirme sürecinde Halkalı Ziraat Mektebi (1892-1928): Kuruluşu ve idari yapısı

Osmanlı Devleti, modern ziraat yöntemlerini yaygınlaştırmak amacıyla, 1848 yılından başlayarak değişik tarihlerde ziraat okulları açmak için teşebbüslerde bulunmuş ve kısa ömürlü bazı okullar açılmıştır. *Âli* (yüksek) düzeyde ziraat eğitimi veren ilk kurum ancak 1892 yılında İstanbul civarında açılabilmiştir. Halkalı Ziraat Mektebi adını taşıyan bu okul, bir dönem Baytar Mektebi ve Orman Mektebi ile birlikte eğitim vermiştir. 1893 yılından Orman Mektebi'nin Halkalı'dan taşınma tarihi olan 1910 yılına kadar, ormancılar da bu okuldan yetişmişlerdir. 1910 yılından, okulun kapatılma tarihi olan 1928 yılına kadar ise okulda sadece ziraat eğitimi verilmiştir. 1928 yılında kapatıldığında, okulun öğrencileri İstanbul'daki Yüksek Orman Mektebi'ne nakledilmişlerdir. Bu çalışmada, Osmanlı Türkiye'sinde modern ziraat eğitimini başlatma teşebbüsleri, Halkalı Ziraat Mektebi'nin kuruluş süreci, nizamnameleri ve idari yapısı ele alınmıştır.

Anahtar sözcükler: Halkalı Ziraat Mektebi, Osmanlı İmparatorluğu, modernleşme, eğitim, ziraat, ziraat okulları, Türkiye.